АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ЕКОНОМІКА ФІНАНСИ ПРАВО

ЩОМІСЯЧНИЙ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 4/2'2021

(видається з 1994 року)

ISSN 2409-1944

[https://doi.org/10.37634/efp.2021.4\(2\)](https://doi.org/10.37634/efp.2021.4(2))

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата з економічних і юридичних наук

Наказ Міністерства освіти і науки України від 02 липня 2020 р. № 886 (економічні науки).

Наказ Міністерства освіти і науки України від 24 вересня 2020 р. № 1188 (юридичні науки).

Рішення Аудиторської палати України від 21.12.2017 р. № 353/10 (облік та аудит).

Реєстраційне свідоцтво серії КВ № 21620-11520ПР від 12 жовтня 2015 р.

Журналу присвоєно міжнародний ідентифікаційний номер ISSN 2409-1944 та включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus.

Префікс doi журналу: 10.37634/efp.

2021 р.). Повний або частковий передрук матеріалів журналу допускається лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Підписано до друку 29.04.2021

Формат 60/84/8

Наклад – 250 прим.

Адреса редакції: 01001, м. Київ, вул. Хрещатик, 44

Телефони: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Факс: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Сайт: www.efp.in.ua

Засновники:

Аудиторська фірма "Аналітик" спільно з Національною академією внутрішніх справ України

Статті обов'язково проходять

відбір, внутрішнє і зовнішнє рецензування

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет Вченою радою Національної академії внутрішніх справ України (Протокол № 7 від 21 квітня

Суб'єкт видавничої справи

© "Аналітик", 2021
© "Економіка. Фінанси. Право",
2021

Типографія: ТОВ "Міжнародний бізнес центр"

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ECONOMICS FINANCES LAW

MONTHLY INFORMATIONAL AND ANALYTICAL JOURNAL

№ 4/2'2021

(issued from 1994)

ISSN 2409-1944

[https://doi.org/10.37634/efp.2021.4\(2\)](https://doi.org/10.37634/efp.2021.4(2))

Journal is included in the list of scientific professional editions of Ukraine, which can be published results of dissertations for the degree of doctor and candidate (PhD).

Order of Ministry of Education and Science of Ukraine of 02 July 2020 № 886 (economic sciences).

Order of Ministry of Education and Science of Ukraine on September 24, 2020 № 1188 (legal sciences).

Order of Audit Chamber of Ukraine on 21 December 2017 № 353/10 (accounting and audit).

Certificate of registration of a series of KV № 21620-11520PR dated October 12 2015.

Journal is awarded the international identification number ISSN 2409-1944 and included in the international Scientometrics base Index Copernicus.

Journal's doi: 10.37634/efp.

Founders:

Audit firm "Analitik" jointly with the National Academy of Internal Affairs of Ukraine

Articles must pass

selection, internal and external review

Recommended for publication and dissemination through the Internet by the Academic Council of the National Academy of Internal Affairs of Ukraine (Protocol № 7 dated April 21, 2021). Full or partial reprint of the

materials of the journal is allowed only with the consent of the editorial office.

The authors are responsible for the selection and presentation of the facts. The content and authenticity of the advertisement is the responsibility of the advertiser.

Signed for print 29.04.2021

Format 60/84/8

Publication – 250 copies

Address of the editorial office: 01001, Kyiv,
Khreshchatyk str., 44

Phones: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Fax: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Web: www.efp.in.ua

*The subject of
publishing*

© "Analitik", 2021
© "Economics. Finances. Law",
2021

Typography: LLC "International Business
Center"

Головний редактор

Левченко Валентина Петрівна, д.е.н., член Ради нагляду за аудиторською діяльністю Органу суспільного нагляду за аудиторською діяльністю, директор ВПГО «Спілка аудиторів України»

Шеф-редактор

Головач Володимир Володимирович, к.ю.н., голова правління ПрАТ «Аудиторська фірма "Аналітик"», Заслужений юрист України

Члени редакційної колегії з економічних наук:

Бойко Антон Олександрович, к.е.н., доцент кафедри економічної кібернетики, Сумський державний університет

Величко Олена Георгіївна, радник першого віце-прем'єра міністра України – Міністра економічного розвитку і торгівлі України

Вереzubova Tetiana Anatoliivna, д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів, Білоруський державний економічний університет

Герасимович Анатолій Михайлович, д.е.н., професор, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Головач Tetiana Anatoliivna, д.е.н., професор, аудитор, заступник директора з наукової роботи Інституту аудиту

Криштопа Ірина Ігорівна, д.е.н., професор, професор кафедри обліку і оподаткування Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

Манцевич Юрій Миколайович, д.е.н., доцент, вчений секретар Державного підприємства «Науково-дослідний і проектний інститут містобудування»

Полякова Євгенія Сергіївна, к.е.н., доцент кафедри фінансів та банківської справи, проректор з науково-педагогічної роботи (навчальний процес) Вищого навчального закладу «Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка»

Потишняк Олена Миколаївна, д.е.н., професор, професор кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка

Прушківський Володимир Геннадійович, д.е.н., професор, перший проректор Запорізького національного технічного університету

Сіскос Евангелос, д.е.н., професор, Університет Західної Македонії

Ткаченко Сергій Анатолійович, д.е.н., професор, ректор Вищого навчального закладу "Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка»", Академік Академії економічних наук України

Тринчук Віктор Вікторович, к.е.н., доцент кафедри туристичного та готельного бізнесу Національного університету харчових технологій

Чижевська Людмила Віталіївна, д.е.н., професор, професор кафедри обліку і аудиту Державного університету «Житомирська політехніка», академік Академії економічних наук України

Члени редакційної колегії з правових наук:

Балгіббекова Гульнара, к.ю.н., завідувач кафедри конституційного та міжнародного права, Карагандинський державний університет ім. Е.А. Букетова

Василинчук Віктор Іванович, д.ю.н., професор, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ, заслужений юрист України, полковник поліції

Глушков Валерій Олександрович, д.ю.н., проф., заслужений юрист України, академік Міжнародної академії безпеки та конфліктології

Константинов Сергій Федорович, д.ю.н., професор, завідувач кафедри адміністративної діяльності НАВС

Луць Володимир Васильович, д.ю.н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, академік Національної академії правових наук України

Мусін Куат Саніязданович, к.ю.н., старший викладач кафедри конституційного та міжнародного права, Карагандинський державний університет ім. Е.А. Букетова

Озерський Ігор Володимирович, д.ю.н., професор, професор кафедри цивільного та кримінального права і процесу Чорноморський національний університет імені Петра Могили, академік Національної академії наук вищої освіти України

Скоржевська-Амберг Малгожата, Доктор філософії, адвокат, Університет Козмінського, юридичний коледж, Кафедра теорії, філософії та історії права (Польща)

Фрицький Юрій Олегович, д.ю.н., професор, завідувач кафедри конституційного, адміністративного права та соціально-гуманітарних дисциплін, Інститут права та суспільних відносин Університету "Україна". Заслужений юрист України.

Яровий Анатолій Олександрович, к.ю.н., доцент, професор кафедри права публічного адміністрування Маріупольського державного університету, суддя у відставці

Відповідальний редактор: Поповецька-Демченко Леся Петрівна

Випусковий редактор: Туманян Анна Оганесівна

Editors-in-chief

Valentyna P. Levchenko, Dr. Economics, member of the Supervisory Board for audit activity of the Authority public oversight for audit activity, Director of the All-Ukrainian Professional Non-Governmental Organization "Union of Auditors of Ukraine"

Volodymyr V. Holovach, PhD Law, Head of the Board of the Audit Firm "Analytik", Honored Lawyer of Ukraine

Members of the editorial board of Economic Sciences:

Anton O. Boiko, PhD Economics, Associate Professor of Economic Cybernetics Department, Sumy State University

Olena H. Velychko, Advisor to the First Vice Prime Minister of Ukraine - Minister of Economic Development and Trade of Ukraine

Tatyana A. Verezubova, Dr. Economics, Professor, Head of the Department of Finances, Belarusian State Economic University

Evangelos Siskos, Dr. Economics, Professor, University of Western Macedonia

Anatoli M. Herasymovych, Dr. Economics, Professor, Kyiv National Economic University after Vadym Hetman

Tetiana A. Holovach, Dr. Economics, Professor, auditor, deputy director for scientific work of the Institute of Audit

Iryna I. Kryshchova, Dr. Economics, Professor, Professor of Accounting and Taxation Department, Kyiv National Economic University after Vadym Hetman

Yurii M. Mantsevyich, Dr. Economics, Associate Professor, Scientific Secretary of the State Enterprise "Research and Design Institute of Urban Development"

Yevheniia S. Poliakova, PhD Economics, Associate Professor of Finances and Banking Department, vice-rector for scientific and pedagogical work, Higher Educational Institution «International Technology University "Mykolaiv Polytechnic"»

Olena M. Potyshniak, Dr. Economics, Professor, Professor of the Production, Business and Management Department of the Kharkiv National Technical University of Agriculture after Petro Vasilenko

Volodymyr H. Prushkivskiy, Dr. Economics, Professor, First Vice-Rector of the Zaporizhia National Technical University

Serhii A. Tkachenko, Dr. Economics, Professor, Rector of the Higher Educational Institution «International Technology University "Mykolaiv Polytechnic"», Academician of Academy of Economic Sciences of Ukraine

Viktor V. Trynchuk, PhD Economics, Associate Professor of tourism and hotel business department, National University of Food Technology

Liudmyla V. Chyzhevska, Dr. Economics, Professor, Professor of the Production, Professor of Accounting and Auditing Department, State University "Zhytomyr Polytechnic", Academician of the Academy of Economic Sciences of Ukraine

Members of the editorial board of Law Sciences:

Gulnara Balgimbekova, PhD Law, Head of the constitutional and international law department, Karagandy State University after E.A. Buketov.

Serhii F. Konstantinov, Dr. Law, Professor, Head of the Administrative Activity Department of the National Academy of Internal Affairs

Viktor I. Vasylynychuk, Dr. Law, Professor, Professor of the Operational and Investigating Department of the National Academy of Internal Affairs, Honored Lawyer of Ukraine, Colonel of the Police

Valerii O. Hlushkov, Dr. Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Academician of the International Security and Conflict Academy

Volodymyr V. Luts, Dr. Law, Professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Academician of National Academy of Law Sciences of Ukraine

Kuat S. Musin, PhD Law, Senior Lecturer of the constitutional and international law department, Karagandy State University after E.A. Buketov.

Ihor V. Ozerskyi, Dr. Law, Professor, Professor of the Civil and Criminal Law and Process Department of Black Sea National University after Petro Mohyla, Academician of the National Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine

Malgorzata Skorzevska-Amberg, PhD, DSc, Kozminski University, College of Law, Department of Theory, Philosophy and History of Law (Poland)

Yurii O. Frytskyi, Dr. Law, Professor, Head of the Constitutional, Administrative Law and Social and Humanitarian disciplines Department, Law and Public Relations Institute of the "Ukraine" University, Honored Lawyer of Ukraine

Anatoli O. Yarovy, PhD Law, Professor of Law and Public Administration Department, Mariupol State University, retired judge

Managing editor: Lesia P. Popovetska-Demchenko

Issue Editor: Anna O. Tumanian

ЗМІСТ

<i>ГАНУЩАК Т.В., КАРИМОВ В.Ю.</i> Цифровізація на підприємстві як фактор розвитку економіки України ...	5
<i>РАЦ О.М., АЛФІМОВА А.С.</i> Сучасні напрями розвитку фінансових технологій у банківському секторі України	9
<i>СМОКВИНА Г.А., ЧАН Т.Т.Т.</i> Організаційні інструменти управління кадровою складовою системи фінансово-економічної безпеки торговельного підприємства	14
<i>СТОРОЖЕНКО О.С., ПРОГОРОВА О.Ю.</i> Проблемні аспекти застосування практики ЄСПЛ судами України	19
<i>ДАНИЛЬЧЕНКО В.О.</i> Основні елементи принципу незалежності адвокатської діяльності	24
<i>ГРИЦЕНКО М.В.</i> Катування як підстава недопустимості доказів	28

CONTENTS

<i>HANUSHCHAK T., KARIMOV V.</i> Digitalization at the enterprise as the factor for the development Ukrainian's economy	5
<i>RATS O., ALFIMOVA A.</i> Modern directions of development of financial technologies in the banking sector of Ukraine	9
<i>SMOKVINA H., CHAN T.T.T.</i> Organizational tools for managing the personnel component system of financial and economic security of a trade enterprise	14
<i>STOROZHENKO O., PROHOROVA O.</i> Problematic aspects of the application of ECHR practice by the courts of Ukraine	19
<i>DANYLCHENKO V.</i> Basic elements of the principle of advocacy independence	24
<i>HRYTSENKO M.</i> Torture as a ground for inadmissibility of evidence	28

ГАНУЩАК

Тетяна Валентинівна
Ganushchak_t@ukr.net

УДК 659.2/002

ЦИФРОВІЗАЦІЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ ЯК
ФАКТОР РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ
УКРАЇНИ

КАРИМОВ

Владислав Юрійович
Karimovvlad00@gmail.comDIGITALIZATION AT THE ENTERPRISE AS
THE FACTOR FOR THE DEVELOPMENT
UKRAINIAN'S ECONOMYк.е.н., доцент, Київський
національний торговельно-
економічний університетDOI: [https://doi.org/10.37634/efp.2021.4\(2\).1](https://doi.org/10.37634/efp.2021.4(2).1)асистент, Київський
національний університет
культури і мистецтв**HANUSHCHAK Tetiana** – PhD in Economics, Associate Professor, Kyiv National University of Trade and Economics**KARIMOV Vladyslav** – Assistant, Kyiv National University of Culture and Arts

У статті описано вплив цифровізації на розвиток економіки країни. Наведено переваги цифровізації на підприємстві, автоматизовані системи, які можуть допомогти управляти діяльністю співробітників. Висвітлено головні програмні продукти для оброблення фінансово-облікової інформації на підприємстві. Показано співвідношення кількості підприємств, які використовували комп'ютери до загальної кількості підприємств за галузями України. Наведено приклад управління цифровізацією провідних іноземних підприємств. Представлено авторські бачення розв'язання проблеми розвитку цифровізації на підприємстві.

* * *

Introduction. An important step in the development of our country's economy and world activity in general is the digitalization of production and economic processes. Historically, we live in a digitalization's period. It is necessary to take into account the company's scope, including the financial capabilities.

The purpose of the paper is to study the digitalization's development in the enterprise and its impact on the economy.

Results. In the article presents the main software products for processing financial and accounting information in an enterprise. The computers structure use by Ukraine's industry is given. An example of digitalization management of leading foreign companies is given. The author's vision of solving the problem of the digitalization's development at the enterprise is presented.

It is global and inclusive. Enterprises working on the introduction and development of digitalization of the following software products: ITSM 365, IntraService, vsDesk, OMNITRACKER, OTRS, Alloy Navigator, Alloy Navigator, ITMan, Pyrus Service Desk, IC:ITIL. Foreign and large Ukrainian companies use: SAP, Project Expert, EViews.

The highest mobile average of employees using computers, in% of the total number of employees in 2019 compared to 2018 in the transport's scope, households, postal and courier activities increased on 33 267 people or 6,5 %.

Conclusions. Summarizing the results of the digitalization's study of the enterprise, we can following conclusions, namely: today's transformation processes are a driving force in the development of innovation and strategic planning. Of course, enterprise's situational management with the use of the latest technologies is the development not only an individual enterprise, but also the whole of the country's economy. The important factor in economic's development is digitalization, which has penetrated into all spheres of the public life. On the digitalization's development in our country are influencing hostilities and pandemic. These factors lead to a reduction in expenditures from the state budget. The government and local authorities need to seek help from developed countries, grants.

Ключові слова: цифровізація, підприємство, розвиток, економіка, програмний продукт

Keywords: digitalization, enterprise, development, economy, software product

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Важливим кроком у розвитку економіки України і світової діяльності загалом є цифровізація виробничо-господарських процесів. До того ж внаслідок пандемії в усьому світі поняття цифрової економіки набуває ще більшого значення. Підприємствам потрібно здійснювати інформатизацію кожного бізнес-процесу. Необхідно враховувати сферу діяльності компанії, включаючи фінансові можливості компанії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблему розвитку цифровізації на підприємстві досліджували наступні вчені-економісти: О. Бухайчук, О. Безпаленко та ін.

МЕТА статті – дослідити розвиток цифровізації на підприємстві та його вплив на економіку країни.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Методичну основу дослідження складають загально-

наукові методи, а саме: метод логічного узагальнення, табличний метод, графічний метод, синтезу, індукції, дедукції. Інформаційною базою дослідження під час написання статті були, зокрема, наступні джерела: наукова фахова стаття, матеріали опублікованої тези конференції, дані Державної служби статистики, Інтернет-джерела.

РЕЗУЛЬТАТИ

Існує багато автоматизованих систем, які можуть допомогти управляти діяльністю співробітників, маркетинговою сферою тощо (SAP, Service Desk, Help Desk, IC тощо). Розвиток цифровізації має певні переваги для користувачів фінансових послуг із погляду економії часу на оброблення інформаційних потоків підприємства. Але існує низка загроз, ризиків, кібератак, що потребує ретельної схоронності інформації підприємства.

На думку О. Бухайчук, нові комунікаційні техноло-

гії набули широкого поширення на підприємствах та в організаціях, які стали важливим фактором розвитку, завдяки поєднанню діджиталізації та інноваційних процесів в підприємстві [1, с. 83].

Автори погоджуються з О. Бухайчук у тому, що інформаційні технології є рушійною силою у напрямі розвитку окремих підприємств і держави загалом. Але, крім інноваційних процесів, розвиток цифровізації впливає на конкурентну спроможність підприємств і можливість впроваджувати довгострокове планування та прогнозування, зростання продуктивності праці, економію часу на оброблення документації, збільшення інвестиційних потоків у країну. Цифровізація на підприємствах впливає ще й на структурні перетворення в економіці країни.

О.В. Безпаленко наводить переваги цифровізації підприємницької діяльності: спрощення ведення облікового процесу, поліпшення сервісу електронного доку-

ментообігу, підвищення конкурентоспроможності діяльності підприємств та матеріального оснащення, оптимізація трудових ресурсів, зменшення витрат і збільшення продуктивності праці; удосконалення системи продажу з метою збільшення доходів і управління прибутком, спрощення користування послугами для споживачів, зменшення фінансових ризиків за рахунок перевірки контрагентів, покращення логістичних процесів. Можливість економії на транспортних витратах, забезпечення якісним відеозв'язком, застосування нетворкінгу й інших сучасних методів комунікації [2, с. 12].

Розвиток цифровізації неможливий без інформаційних технологій. Зокрема, підприємства використовують для забезпечення цифровізації наступні програмні продукти, а саме: ITSM 365, IntraService, vsDesk, OMNITRACKER, OTRS, Alloy Navigator, Alloy Navigator, ITMan, Pyrus Service Desk, 1C:ITIL [3].

Таблиця 1

Головні програмні продукти для обробки фінансово-облікової інформації на підприємстві

[розроблено на основі [4-9]]

Програмний продукт	Характеристика
BAS Бухгалтерія	Програма для ведення бухгалтерського обліку. Це визнаний стандарт серед рішень для автоматизації роботи в організаціях, що займаються різними видами діяльності та на різних системах оподаткування. Конфігурація BAS Бухгалтерія функціонально повністю ідентична програмі 1C: Підприємство 8 Бухгалтерія, практично її аналог.
Електронна інвентаризація MIA	Створена для автоматизації процесів інвентаризації необоротних активів із використанням технології зчитування штрих-кодів. Основні переваги: оптимізація роботи відділів експлуатації і фінансових служб; підвищення ефективності обліку інвентарних об'єктів; здійснення контролю за збереження майна та відповідності даних відображених у бухгалтерському обліку; можливе використання на смартфонах з ОС Android.
SAP	Це автоматизована система, що пропонує комплексні рішення для висвітлення загальноінформаційного простору на базах підприємств та ефективного планування ресурсів та робочих процесів. У бухгалтерському обліку можна фіксувати всі виробничі витрати, управляти ресурсами; у логістиці – планування, збут, стратегічне управління, продаж і відвантаження товарів, матеріально-технічне забезпечення, закупівля й контроль запасів.
Project Expert	Програма, яка дає можливість: побудови фінансової моделі; визначення на її основі об'єктів капітальних вкладень та оборотного капіталу, необхідних для фінансування проекту; розроблення стратегій фінансування; оцінювання інвестиційного проекту, включаючи кількісне оцінювання проектних ризиків; створення бізнес-плану, інвестиційного меморандуму; внесення коригувань у вихідні дані інвестиційного проекту.
EViews	Це статистичний пакет для Windows, який використовується для економетричного аналізу, побудови прогнозів та регресивного аналізу.
1C: Бухгалтерія	Програма для ведення бухгалтерського, податкового обліку та автоматичного формування звітності.

Відповідно до наведеної табл. 1 можемо побачити, що основними фінансовими програмними продуктами, які розповсюджені на українських підприємствах є: BAS Бухгалтерія, електронна інвентаризація MIA, 1C: Бухгалтерія. Іноземні та великі вітчизняні підприємства використовують: SAP, Project Expert, EViews.

Впровадження цифровізації на підприємствах відбувається не однаковою мірою, враховуючи розміри, регіональну приналежність, форму власності чи сферу діяльності. Якщо звернутися до даних Державної служби статистики, то середня кількість працівників, що використовують комп'ютери у % до загальної кількості найманих працівників підприємств у 2019 р. порівняно з 2018 р. показник: переробна промисловість зріс на 0,3 %; постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря зріс на 2,1 %; водопостачання, каналізація, поводження з відходами зростання відбу-

лося на 1,2 %; будівництво збільшення на 0,1 %; гуртова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів збільшення на 0,8 %; транспорт, сільське господарство, поштова та кур'єрська діяльність індикатор зріс на 6,5 %; тимчасове розмішування й організація харчування скорочення на 0,7 %; інформація та комунікації також скорочення відбулося на 0,1 %; професійна, наукова та технічна діяльність скоротився показник на 1,7 %; діяльність у сфері інформаційного та допоміжного обслуговування зріс показник на 2,5 %; ремонт комп'ютерів і обладнання скоротився індикатор на 2,7 %. Залишився незмінним показник співвідношення середньої кількості працівників, які використовують комп'ютери у відсотках до загальної кількості найманих працівників підприємств у сфері операцій із нерухомим майном [10].

Відповідно до наведеного рис. 1 можемо побачити,

що у 2019 р. найбільша кількість підприємств, які використовували комп'ютери до загальної кількості підприємств, була у переробній промисловості, – 25 %. Найменший показник цього ж періоду зображений у

секторі ремонту комп'ютерів і обладнання зв'язку, – 1 %. Підприємства культури входять до складу професійної, наукової та технічної діяльності й у сукупності становлять 6 %.

Рис. 1. Співвідношення кількості підприємств, які використовували комп'ютери, до загальної кількості підприємств за галузями України у 2019 р. [розроблено на основі [10]]

Рис. 2. Кількість підприємств, які використовували комп'ютери, за сферами діяльності, пов'язаною з цифровізацією в Україні, шт.

Відповідно до наведеного рис. 2 можемо побачити, що кількість підприємств, які використовували комп'ютери найменша у сфері ремонту комп'ютерів та обладнання з 2017 р. до 2019 р. Найбільшу кількість комп'ютерів використовували за цей період у професійній, науковій та технічній діяльності.

Важливість цифровізації особливо гостро постала у період пандемії, оскільки важко передбачити наступні кроки урядів.

Так, провідні компанії світу, такі як Netflix та Google, повертають своїх працівників в офіс після дистанційної роботи. On-line робота призвела до падіння продуктивності праці, можливості доступу сто-

ронніх осіб до конфіденційної інформації [11].

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи, можемо зробити наступні висновки.

Трансформаційні процеси сьогодення є рушійною силою у розвитку інноваційної діяльності та стратегічного планування. Звичайно, ситуаційне управління підприємством із використанням новітніх технологій – це розвиток не тільки окремого підприємства, а й всієї економіки країни. Важливим фактором розвитку економіки є цифровізація, яка проникла в усі сфери суспільного життя країни. Вона має глобальний та всеохоплюючий характер.

Підприємства використовують для впровадження та розвитку цифровізації такі програмні продукти: ITSM 365, IntraService, vsDesk, OMNITRACKER, OTRS, Alloy Navigator, Alloy Navigator, ITMan, Pyrus Service Desk, 1C:ITIL. Основні фінансові та бухгалтерські програмні продукти, які розповсюджені на українських підприємствах є: BAS Бухгалтерія, електронна інвентаризація MIA, 1C: Бухгалтерія. Іноземні та великі вітчизняні підприємства використовують: SAP, Project Expert, EViews. Більшість підприємств працюють дистанційно або у змішаній формі. Деякі підприємства вважають за краще роботу під наглядом в офісах, що підвищує рівень безпеки, збільшує можливість доступу сторонніх осіб до інформаційних потоків.

Найбільший показник співвідношення середньої кількості працівників, які використовують комп'ютери у відсотках до загальної кількості найманих працівників підприємств у 2019 р. порівняно з 2018 р. у сфері транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності, зріс на 33267 осіб або на 6,5 %. Цей показник залишився незмінним у сфері операцій із нерухомим майном, тобто становить 26733 осіб або 31,9 %.

Кількість підприємств, які використовували комп'ютери найменша у сфері ремонту комп'ютерів та обладнання з 2017 р. до 2019 р. Найбільшу кількість комп'ютерів використовували за цей період у професійній, науковій та технічній діяльності. На розвиток у нашій країні цифровізації впливають військові дії та пандемія. Ці фактори зумовлюють скорочення статей видатків із державного бюджету. Уряду й місцевим органам державної влади необхідно звертатися за допомогою до розвинутих країн світу, займатися пошуком грантів.

Список використаних джерел

1. Buhaichuk O. Strategies of information and innovation activity development at enterprise in digital conditions. *Humanities Studies*. 2019. Issue 1 (78), pp. 75–85.
2. Безпаленко О.В. Цифровізація підприємницької діяльності. *Діджиталізація бізнесу: сьогодення і майбутнє*: збірник матеріалів круглого столу (м. Київ, 28 січня 2021 року). К.: «Хай-Тек Прес», 2021., С. 11–15.
3. Top 10: IT Service Desk – Helpdesk. URL: <https://www.helpdeski.ru/tools/itsm/>
4. BAS Бухгалтерія. ПРОФ. URL: <https://www.bas-soft.eu/soft/bas-mass/bas-accounting/>
5. Електронна інвентаризація MIA. URL:

<https://infotech.gov.ua/projects/mia-digital-inventory>

6. SAP программа: что это такое простыми словами и как у ней работать. URL: <https://www.cleverence.ru/articles/auto-busines/sap-programma-chto-eto-takoe-prostyimi-slovami-i-kak-v-ney-rabotat-kak-rasshifrovyvaetsya-programmnoe/>

7. Project Expert – программа для разработки бизнес-планов и оценки инвестиционных проектов. URL: <https://www.expert-systems.com/financial/pe/>

8. Eviews. URL: <http://relizua.com/raznie-programi/1837-evIEWS.html>

9. 1C: Бухгалтерія. URL: <https://tqm.com.ua/products/buhv8ua>

10. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

11. Інтерв'ю з Директором зі сталого розвитку компанії ДТЕК. URL: https://grc.ua/article/27942?utm_source=email&utm_medium=email&utm_content=rab_10_12_2020&utm_campaign=misc

References

1. Buhaichuk O. Strategies of information and innovation activity development at enterprise in digital conditions. *Humanities Studies*. 2019. Issue 1 (78), pp. 75–85.
2. Bezpalenko O.V. Digitization of business activity. Digitalization of business: present and future. Collection of materials of the round table (Kyiv, January 28, 2021). Kyiv: Hi-Tech Press, 2021, pp. 11–15. (in Ukrainian).
3. Top 10: IT Service Desk – Helpdesk. URL: <https://www.helpdeski.ru/tools/itsm/> (in Russian).
4. BAS Accounting. PROF. URL: <https://www.bas-soft.eu/soft/bas-mass/bas-accounting/> (in Ukrainian).
5. Electronic inventory of MIA. URL: <https://infotech.gov.ua/projects/mia-digital-inventory> (in Ukrainian).
6. SAP program: what it is in simple words and how to work in it. URL: <https://www.cleverence.ru/articles/auto-busines/sap-programma-chto-eto-takoe-prostyimi-slovami-i-kak-v-ney-rabotat-kak-rasshifrovyvaetsya-programmnoe/> (in Russian).
7. Project Expert – a program for developing business plans and evaluating investment projects. URL: <https://www.expert-systems.com/financial/pe/> (in Russian).
8. Eviews. URL: <http://relizua.com/raznie-programi/1837-evIEWS.html> (in Russian).
9. 1C: Accounting. URL: <https://tqm.com.ua/products/buhv8ua> (in Ukrainian).
10. State Statistics Service of Ukraine. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (in Ukrainian).
11. Interview with DTEK's Director of Sustainable Development. URL: https://grc.ua/article/27942?utm_source=email&utm_medium=email&utm_content=rab_10_12_2020&utm_campaign=misc (in Ukrainian).

РАЦ

Ольга Миколаївна
olrats@ukr.net

УДК 336.717

СУЧАСНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ
ФІНАНСОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У
БАНКІВСЬКОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ

АЛФІМОВА

Анжеліка Сергіївна
lika.alfimova12@ukr.netMODERN DIRECTIONS OF DEVELOPMENT
OF FINANCIAL TECHNOLOGIES IN THE
BANKING SECTOR OF UKRAINEк.е.н., доцент, Харківський
національний економічний
університет імені Семена
Кузнецястудентка, Харківський
національний економічний
університет імені Семена
КузнецяDOI: [https://doi.org/10.37634/efp.2021.4\(2\).2](https://doi.org/10.37634/efp.2021.4(2).2)*RATS Olha – PhD in Economics, Associate Professor, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics**ALFIMOVA Anzhelika – student, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics*

У статті розкрито економічну сутність категорії «фінансові технології» як синтезу цифрових інновацій у фінансовій сфері, що використовуються для задоволення потреб споживачів фінансових послуг в умовах прогресивного розвитку інформаційних технологій. З'ясовано головні фактори, що обумовлюють ефективний розвиток фінтеху в різних країнах світу. Досліджено основні сфери діяльності фінтех-компаній в Україні та визначено перспективні напрями, у яких вони будуть працювати у майбутньому. Проаналізовано теоретико-методологічні засади впровадження сучасних фінансових технологій у банківській сфері України. Запропоновано основні напрями активізації розвитку фінансових інновацій у банківській галузі в умовах діджиталізації економіки України.

* * *

Introduction. One of the factors of structural changes in the financial market of Ukraine is the growing use of the Internet and mobile devices to provide financial services. At present, it can be seen that radical changes in the field of technology have affected not only the information sphere, but also the economic one. The modern technological revolution has significantly affected the infrastructure of the banking sector, which is associated with increased automation in the work of financial institutions and greater customer focus. This encourages banks to constantly improve, introduce new products and provide services to their customers with greater speed, quality and reliability.

The purpose of the paper is to identify and study current trends and directions of development of financial technologies in the banking sector of Ukraine.

Results. The article reveals the economic essence of the concept of "financial technology". Modern tendencies of fintech development in Ukraine are analyzed. Successful examples of the use of innovative financial technologies in the domestic banking sector in recent years are presented. Possible areas of partnership between fintech companies and traditional banks have been identified.

Conclusion. When formulating their own strategy, banks should consider the innovative vector of development as the most important way to ensure the stability of their operation, economic growth and competitiveness, as the effectiveness of their activities depends on the ability to meet the needs of consumers. Therefore, banks need to implement advanced financial technologies, as well as improve ways to provide them to their customers. Equally important is the cooperation of banks with fintech companies, which will promote the development of innovation and maintain consumer confidence in both parties.

Ключові слова: банк, фінтех, інновації, штучний інтелект, відкритий банкінг, блокчейн, діджиталізація

Keywords: bank, fintech, innovation, artificial intelligence, open banking, blockchain, digitalization

ВСТУП

Сьогодні банківський сектор України знаходиться на етапі активного розвитку інформаційних технологій, беручи до уваги сучасні вимоги цифрової економіки. Відбувається постійне вдосконалення бізнес-моделей та концепцій розвитку банківської системи з метою скорочення витрат, підвищення безпеки фінансових операцій, а також забезпечення відповідності сфери послуг потребам суспільства. У найближчі десятиліття цифровий розвиток буде прискорюватись, тому раціональне використання інновацій стане невід'ємною перевагою в умовах конкурентної боротьби. Крім того, внаслідок поширення пандемії, використання передових фінансових технологій в усьому світі стає ще більш актуальнішим.

Значний внесок у розроблення питань впровадження новітніх фінансових технологій у банківській сфері здійснили багато вітчизняних вчених, серед яких:

Р.В. Безпалій, А.В. Блінов, О.В. Дзюблюк, Л.Г. Кльоба, І.В. Пасічник, О.Я. Стойко, Т.О. Тохтамиш, Я.І. Чайковський, І.В. Шкодін [1–9] та ін. Окремі аспекти розвитку та функціонування фінансових технологій представлені у працях закордонних науковців, зокрема в роботах Д. Боян, Р. Суріно, А. Такор, А. Ядав [10–11] та ін. Однак, бурхливий розвиток фінансових технологій у банківському секторі потребує подальших систематичних наукових досліджень у цій галузі.

МЕТА статті – дослідження сучасних тенденцій і напрямів розвитку фінансових технологій, а також визначення основних шляхів активізації розвитку фінансових інновацій у вітчизняних банківських установах в умовах діджиталізації економіки.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для досягнення поставленої мети в роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, а саме діалектичний метод, прийоми абст-

рактного мислення, включаючи аналіз, синтез, порівняння й аналогію для обґрунтування основних тенденцій розвитку фінтеху в українській банківській індустрії. Також, були застосовані методи спостереження й узагальнення з метою виявлення особливостей сучасного стану впровадження інноваційних технологій у вітчизняних банках.

РЕЗУЛЬТАТИ

Сучасний банк неможливо уявити без автоматизованих систем управління. Спочатку відбувалося активне вдосконалення ІТ-напрямку для підвищення рівня захисту даних як клієнтів, так і самих банків від кібератак та зведення до мінімуму операційних витрат, проте в умовах активного розвитку фінансових технологій особлива увага приділяється зручності та простоті використання різноманітного спектра банківських послуг.

У загальному розумінні, фінансові технології – це сукупність інноваційних розробок у фінансовій сфері, що використовуються для надання якісних фінансових послуг. Насамперед згідно з визначенням Оксфордського словника, «фінтех – це комп'ютерні програми та інші технології, що використовуються для підтримки та надання банківських і фінансових послуг» [12].

Український економіст Т.О. Тохтамиш зазначає, що основними факторами, які впливають на розвиток фінтеху в будь-якій країні світу, є такі [7, с. 31]:

1. *Інфраструктура, а саме покриття мобільним зв'язком та доступ до Інтернету.* Наприклад, на ринках Китаю та Кенії використання нових інформаційно-комунікаційних технологій допомогло залучити більшу кількість клієнтів до інноваційних фінансових послуг. До того ж застосування біометрії в інфраструктурі цифрової ідентифікації розширило коло користувачів послуг фінтех-компаній в Індії;

2. *Сприятливе правове та регуляторне середовище.* У таких високорозвинених країнах, як Велика Британія та Сінгапур розвиток фінтеху стимулює наявність відповідного законодавства. Правове поле, яке передбачає прозорість у створенні бізнесу, обґрунтовані правила оподаткування та вимоги до ліцензування, має ключове значення;

3. *Доступ до капіталу та інвестиції.* Для запуску та збільшення масштабу фінтех-ініціатив потрібне належне фінансування й розвинена судова система, яка повинна ефективно захищати права інвесторів та акціонерів. Наприклад, у США, Великобританії та Китаї проводиться активна підтримка фінтех-компаній, які тільки починають вести свій бізнес, що й дозволяє швидко збільшувати кількість проєктів [10];

4. *Експертиза.* Стартапам потрібна допомога у бухгалтерських питаннях, юридичний супровід, консультації з оподаткування тощо – ці питання можуть вирішити відповідні інкубатори, що значно прискорить розвиток фінтеху.

Згідно зі статистичними даними The Global FinTech Index 2020 [13], Україна знаходиться на 43 місці серед 65 країн світу, які створили сприятливу стартап-екосистему та інфраструктуру для розвитку фінтеху. У нашій країні ринок фінансових послуг робить перші кроки у своєму становленні, однак споживач має досить широкий доступ до інновацій навіть порівняно з громадянами інших держав. Рівень проникнення фінтеху в Україні становить 63 %, тоді як у Канаді, США, Франції та Японії цей показник не перевищує 50 %.

Попри те, що національний ринок фінансових технологій є досить молодим, він є високосегментованим. На рис. 1 представлено основні сфери діяльності, у яких працюють фінтех-провайдери в Україні.

Рис. 1. Розподіл фінтех-компаній за сферами діяльності в Україні у 2019 р. [14]

Проаналізувавши дані, які наведено на рис. 1, можна зробити висновок, що головним напрямом роботи фінтех-компаній є платежі та грошові перекази – 34,5 %. Сьогодні цей вид фінансових послуг найбільш

схильний до цифровізації: електронні гроші та гаманці, P2P2, обмін валют, хмарні каси, смарт-термінали, краудфандинг тощо [1, с. 48].

Що стосується криптовалют й технологій блок-

чейн, то з кожним роком інтерес до цих інновацій зростає. У 2018 р. цей напрям обрали лише 3,4 % усіх фінтех-компаній України, однак у 2019 р. їх частка зросла до 14,5 %. Водночас американські експерти вважають, що в майбутньому понад 50 % ринку фінансових послуг буде займати технологія штучного інтелекту та big data, а ще 40 % – будуть розвиватись завдяки блокчейну [11]. Стосовно бізнес-кредитування, регтех, лігалтех та діджитал-інструментів, – вони займають незначну частку серед фінтех-провайдерів.

Проведений аналіз свідчить, що в Україні не висначає фінтех-акселераторів, які б надавали стартапам підтримку організаційного, фінансового, юридичного та технічного характеру, адже більшість із них знаходяться лише на початковому етапі розвитку бізнесу.

Останнім часом спостерігаються зміни у стосунках фінтех-компаній із банками. Сьогодні стратегічними орієнтирами для них є не конкурентна боротьба, а застосування різних варіантів взаємовигідної співпраці. Більшість фінтех-компаній визначають партнерство з традиційними фінансовими інститутами як основну свою мету, що дозволить забезпечити швидкість, зручність та безпечність у використанні інноваційних послуг і призведе до розвитку прозорої економіки та фінансової залученості населення. В іншому випадку науковці дають невтішні прогнози для таких компаній [1, с. 17; 5, с. 482].

Варто зазначити, що у 2020 р. в Україні спільні проекти з фінтех-компаніями мали такі найбільш технологічні банки, як АТ «Ощадбанк», АТ «Укргазбанк», АТ «Райффайзен Банк Аваль», АТ «Альфа-банк», АТ «Укрсиббанк», АТ «ПУМБ», АТ «ОТП Банк», АТ «Мегабанк» [6, с. 360]. Окремо слід розглянути АТ КБ «ПриватБанк», який є лідером у впровадженні нових технологій у банківській діяльності. Він пропонує широкий спектр інноваційних продуктів та послуг, серед яких система онлайн-банкінгу «Приват24», безконтактні розрахунки за допомогою технології Pay- Pass, бездротові платежі, що реалізуються з використанням NFC-технології, консультування клієнтів у таких онлайн-ресурсах, як Facebook Messenger, Telegram, Viber, QR-банкінг, біометрична оплата FacePay24 тощо. Фінансові сервіси АТ КБ «ПриватБанк» продовжують вдосконалюватися та починають формувати в Україні нову цифрову екосистему. На думку українських експертів, майбутні спільні проекти банків та фінтех-компаній будуть стосуватися використання технології блокчейн, автоматизації бізнес-процесів, кібербезпеки, P2P і P2B-кредитування тощо.

Наразі можна виокремити велику кількість фінтех-рішень, які можна впровадити в банківській сфері України. Однак, найбільш перспективними з них, на нашу думку, є такі:

- 1) штучний інтелект;
- 2) відкритий банкінг;
- 3) блокчейн.

Штучний інтелект (ШІ) – це впровадження інноваційних рішень, які дають змогу скоротити найбільш значні витрати фінансових установ [4]. Одними з найважливіших галузей технологій, які зараз стрімко розвиваються є машинне навчання (ML), оброблення природних мов (NLP) та генерування природних мов (NLG).

Банківський сектор є провідною сферою, де штучний інтелект становить фундаментальну основу не тільки для покращення сервісу та якості надаваних послуг, але й дає змогу істотно скоротити витрати, ризики й час на пошук оптимальних маркетингових моделей. Згідно з даними Autonomous Research, незалежної організації досліджень у фінансовому секторі, до 2030 р. банки зможуть заощадити близько 1 трлн дол. США за допомогою використання здобутків цього інноваційного напрямку.

Серед прикладів успішного втілення проєктів із застосуванням штучного інтелекту варто виділити технології, що були відкриті користувачам послуг Райффайзен Банку Аваль. У травні 2019 р. він об'єднався з VISA, щоб створити супер-бот для підприємців [15]. Після проведених досліджень на українському ринку з'явився чат-бот «Консьєрж-сервіс Бізнес Банкінг», основним призначенням якого є надання консультацій із юридичних і організаційних питань. Також сервіс пропонує аутсорсинг бухгалтерських послуг, допомогу дизайнера, перекладача, кур'єра й персональний календар. Особливістю чат-бота є те, що з клієнтами спілкується не спеціаліст банку, а програмний комплекс на основі штучного інтелекту й машинного навчання. Зібравши типові діалоги, запитання і приклади взаємодії з клієнтами, розробники такого програмного комплексу зуміли «навчити» алгоритм відповідати на запитання клієнтів і надавати консультації та проводити операції з попередньою ідентифікацією користувачів.

Подібну мету для більшої зорієнтованості послуг на клієнтів має система відкритого банкінгу. Її сутність полягає у використанні інтерфейсів прикладного програмування API (Application Programming Interface), які дозволяють розробникам отримати доступ до даних споживачів за їх згодою [9, с. 49]. Це дає можливість компаніям модернізувати існуючий банкінг за допомогою більш гнучких рішень та надійним способом об'єднати різні види послуг для підвищення якості обслуговування клієнтів.

Прийняття API у банківській сфері було ініційовано Європейським Парламентом ще у 2015 р. із введенням нових правил банківської діяльності, відомих як Директива Європейського Союзу про платіжні послуги 2, або PSD2 [8, с. 43]. Для дотримання законодавства європейські банки мають перейти від застарілого програмного забезпечення на користь інтерфейсу на базі API, який включає надійні функції безпеки. Починаючи з 14 вересня 2019 р., PSD2 почала повноцінно діяти. Україна також, як асоційований член Європейського Союзу, не зможе оминати таких змін у банківській сфері.

Блокчейн досі вважається однією із найважливіших інноваційних технологій у різних галузях. У банківській сфері він дасть змогу відстежувати кожну транзакцію й отримувати точну інформацію з будь-якої точки мережі. Прийняття банками цієї технології дасть можливість швидше й точніше проводити оплати, значно знизивши їх вартість. Сьогодні фінансові установи перебувають на ранніх етапах прийняття блокчейну. Вони або зосереджуються на розробленні своєї власної блокчейн-стратегії, або працюють над доказами його ефективності загалом.

У 2018 р. Національний Банк України випустив в обіг обмежений обсяг власної цифрової валюти на основі блокчейн-технології – електронної гривні [14]. Вона була випущена в рамках пілотного проекту, який дозволив проаналізувати міжнародний досвід, дослідити правові аспекти, макроекономічний ефект і опрацювати оптимальні варіанти бізнес-моделі впровадження електронних грошей. У межах випробовування операції з використанням е-гривні тестувалися робочими групами за участю представників НБУ, компаній-волонтерів, а також Світового банку, експерти якого надавали консультації з технічних питань. Дослідження поставило перед НБУ нові питання: як впливатиме е-гривня на екосистему платіжного ринку, чи буде на неї достатній попит із боку користувачів, торговців і учасників ринку, яка технологія має використовуватися, яким має бути рівень анонімності транзакцій із нею. Взагалі, електронна гривня – це фіатна валюта, що обмінюватиметься на готівку або без готівкові кошти у співвідношенні 1:1 [2, с. 86]. Транзакції з нею можуть здійснюватися онлайн за допомогою комп'ютерів і мобільних пристроїв – смартфонів, планшетів.

Важливим моментом у розвитку фінтех у банківській сфері є затвердження «Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року» [14] Національним Банком України в січні 2020 р. Її ключовими напрямками є:

- 1) розроблення та впровадження заходів для швидкого тестування інноваційних проєктів;
- 2) підвищення рівня фінансової обізнаності та залученості населення та бізнесу;
- 3) запуск академічної бази, зорієнтованої на розвиток відкритого банкінгу.

Реалізація Стратегії значною мірою буде залежати від виконання пов'язаних діджитал-проєктів, над якими працює НБУ. Зокрема, запровадження віддаленої ідентифікації та верифікації BankID, імплементація євродирективи PSD2, надання можливості здійснення миттєвих платежів у СЕП у форматі 24/7, посилення регуляції у сфері кібербезпеки тощо.

ВИСНОВКИ

Отже, проведене дослідження дало можливість стверджувати, що з динамічним розвитком цифрових технологій та хвилями інновацій у фінансовій сфері традиційне банківське середовище України стрімко змінюється. Сучасні потреби клієнтів у зручності та швидкості проведення фінансових операцій зумовлюють впровадження технологій штучного інтелекту, відкритого банкінгу та блокчейну у банківському обслуговуванні.

Однак, вітчизняна фінтех-галузь дещо поступається західним країнам, що пояснюється такими причинами: нестабільна економічна ситуація у країні, волатильність національної валюти, недостатність та нерівномірність розвитку необхідної інфраструктури, а також брак фахівців у галузі нових фінансових та інформаційних технологій. Тому для ефективного та безпечного функціонування й розвитку сучасних фінтех-напрямів у банківській діяльності необхідним є відповідне нормативно-правове забезпечення, підвищення рівня фінансової грамотності населення, що ґрунту-

ється на простоті й доступності подання інформації, а також формування компетентного кадрового потенціалу у сфері фінтех.

Не менш важливим завданням для сучасного фінансового сектору України є сприяння процесу кооперації банків і фінтех-компаній. Насамперед банки мають змогу надати їм вагому підтримку у розширенні інфраструктури, збільшенні капіталу та доступі до великої клієнтської бази. По-друге, ця співпраця матиме значний вплив на діяльність банків із погляду збільшення асортименту послуг та вдосконалення відносин зі споживачами, скорочення витрат та підвищення рівня кібербезпеки. Так, симбіоз цих фінансових структур дозволить покращити інвестиційне середовище у країні та сприятиме більш стабільному і стрімкому розвитку економічних процесів.

Перспективи подальшого дослідження полягають у розробленні шляхів ефективного впровадження технологій штучного інтелекту, відкритого банкінгу і блокчейну в банківському секторі України, а також модернізації СЕП, популяризації системи віддаленої ідентифікації громадян BankID і випуску е-гривні.

Список використаних джерел

1. Безпалый Р.В. Фінтех-інновації: передумови становлення та сучасні тенденції. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 2. С. 44–49.
2. Білов А.В. Теорія та практика емісії е-валют центральними банками різних країн світу. *Економічні науки*. 2019. № 20. С. 86–89.
3. Дзюблюк О.В. Інноваційні вектори розвитку банківської системи. *Світ фінансів*. 2019. № 3. С. 8–25.
4. Кльоба Л.Г., Добос Н.М., Сорока О.П. Впровадження фінансових технологій – стратегічний напрям розвитку банків. *Ефективна економіка*. 2020. № 12.
5. Пасічник І.В., В'язовий С.М. Розвиток FinTech-індустрії в Україні та її ризики для банківської діяльності. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2019. № 4. С. 480–484.
6. Стойко О.Я. Перспективи розвитку фінтех-і банківського бізнесу в Україні. *Проблеми економіки*. 2020. № 2. С. 356–364.
7. Тохтамиш Т.О., Ягольницький О.А. Аналіз сегментів FinTech-компаній у світі. *Світове господарство й міжнародні економічні відносини*. 2020. № 43. С. 29–34.
8. Чайковський Я.І., Ковальчук Я.Ю. Сучасні фінтех напрямки в банківському секторі. *Світ фінансів*. 2020. № 2. С. 36–48.
9. Шкодін І.В., Дерід І.О., Зеленько О.О. Цифрова трансформація глобального банківництва: проблеми і перспективи. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2019. № 3. С. 45–51.
10. Suryono R., Budi I., Purwandari B. Challenges and trends of financial technology: A systematic literature review. *Information*. 2020. № 11. URL: <https://www.mdpi.com/2078-2489/11/12/590>
11. Thakor A. Fintech and banking: What do we know? *Journal of Financial Intermediation*. 2020. № 41.
12. Oxford English Dictionary. URL: <https://www.oed.com>.
13. The Global FinTech Index 2020. URL: http://www.fintechmundi.com/wp-content/uploads/2019/12/Findexable_Global-Fintech-Rankings-2020.pdf.
14. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua>.
15. Офіційний сайт АТ «Райффайзен Банк Аваль». URL: <https://www.aval.ua>.

References

1. Bezpalyy R.V. Fintech innovations: preconditions of formation and modern tendencies. *Investments: practice and experience*. 2021. № 2. pp. 44–49. (in Ukrainian).
2. Blinov A.V. Theory and practice of e-currency issuance by central banks around the world. *Economic sciences*. 2019. № 20. pp. 86–89. (in Ukrainian).
3. Dziubliuk O.V. Innovative vectors of banking system development. *The world of finance*. 2019. № 3. pp. 8–25. (in Ukrainian).
4. Kloba L.H., Dobosh N.M., Soroka O.P. Introduction of financial technologies – a strategic direction of development of banks. *Efficient economy*. 2020. № 12. (in Ukrainian).
5. Pasichnyk I.V., Viazovyi S.M. Development of the FinTech industry in Ukraine and its risks for banking. *Eastern Europe: Economy, Business and Management*. 2019. № 4. pp. 480–484. (in Ukrainian).
6. Stoiko O.Y. Prospects for the development of fintech and banking business in Ukraine. *Problems of the economy*. 2020. № 2. pp. 356–364. (in Ukrainian).
7. Tokhtamysh T.O., Yaholnytskyi O.A. Analysis of segments of FinTech companies in the world. *World economy and international economic relations*. 2020. № 43. pp. 29–34. (in Ukrainian).
8. Chaikovskiy Y.I., Kovalchuk Ya.Yu. Modern fintech directions in the banking sector. *The world of finance*. 2020. № 2. pp. 36–48. (in Ukrainian).
9. Shkodina I.V., Derid I.O., Zelenko O.O. Digital transformation of global banking: problems and prospects. *Financial and credit activities: problems of theory and practice*. 2019. № 3. pp. 45–51. (in Ukrainian).
10. Suryono R., Budi I., Purwandari B. Challenges and trends of financial technology: A systematic literature review. *Information*. 2020. № 11. URL: <https://www.mdpi.com/2078-2489/11/12/590>
11. Thakor A. Fintech and banking: What do we know? *Journal of Financial Intermediation*. 2020. № 41.
12. Oxford English Dictionary. URL: <https://www.oed.com>.
13. The Global FinTech Index 2020. URL: http://www.fintechmundi.com/wp-content/uploads/2019/12/Findexable_Global-Fintech-Rankings-2020.pdf.
14. Official site of the National Bank of Ukraine. URL: <https://bank.gov.ua>. (in Ukrainian).
15. Official site of JSC Raiffeisen Bank Aval. URL: <https://www.aval.ua>. (in Ukrainian).

СМОКВИНА

Ганна Анатоліївна
smokvinaaann@gmail.com к.е.н., доцент, Державний
університет "Одеська
політехніка"

УДК 65.015:65.012.124

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ІНСТРУМЕНТИ
УПРАВЛІННЯ КАДРОВОЮ СКЛАДОВОЮ
СИСТЕМОЮ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ
БЕЗПЕКИ ТОРГІВЕЛЬНОГО
ПІДПРИЄМСТВАORGANIZATIONAL TOOLS FOR
MANAGING THE PERSONNEL
COMPONENT SYSTEM OF FINANCIAL
AND ECONOMIC SECURITY OF A TRADE
ENTERPRISEDOI: [https://doi.org/10.37634/efp.2021.4\(2\).3](https://doi.org/10.37634/efp.2021.4(2).3)

ЧАН

Тхі Тхань Тхуї
thanhtuytrantn@gmail.com асистент, Державний
університет "Одеська
політехніка"

SMOKVINA Hanna – PhD in Economics, Associate Professor, Odessa Polytechnic State University

CHAN Tkhi Tkhan Tkhu – Assistant, Odessa Polytechnic State University

У статті окреслено питання організаційних інструментів управління кадровою безпекою. Розглянуто особливості та складові кадрової безпеки торговельного підприємства. Розроблено алгоритм системи управління кадровою безпекою що ґрунтується на меті, об'єктах, суб'єктах, складових оцінки та інструментах кадрової безпеки. Надано рекомендації, що містять інструменти управління за складовими кадрової безпеки, наведена їх стисла характеристика та переваги. Об'єднання наведених інструментів дозволить попереджати негативні наслідки та знешкоджувати можливі ризики та загрози з боку персоналу, а також здійснювати захист працівників, забезпечив їх належними умовами праці, основними потребами та реалізував їх основні цілі в розвитку.

* * *

Introduction The paper outlines the issues of organizational tools of personnel security management. It is determined that one of the most important components of financial and economic security of a commercial enterprise is the personnel component, which includes employees who influence all aspects of the enterprise, as they are related to its functioning and effective operation.

The purpose of the paper is advancement of theoretical provisions and practical recommendations for special features and organizational tools for managing the personnel warehouse system and financial and economic security of the enterprise.

Results. Features and components of personnel security of a trading company are considered. An algorithm of the personnel security management system based on the purpose, objects, subjects, components of the assessment and personnel security tools has been developed. Organizational recommendations are given, which contain management tools for the components of personnel security, their brief characteristics and advantages are given.

Conclusion Combining the above tools of the personnel security management system will allow on the one hand to prevent negative consequences and eliminate potential risks and threats from staff, on the other hand, to protect employees, provide them with proper working conditions, ensure their basic needs and achieve their main goals development.

Ключові слова: організаційні інструменти, управління, кадрова безпека, торговельне підприємство, складові, система, персонал

Keywords: organizational tools, management, personnel security, trading company, components, system, personnel

ВСТУП

Кадрова безпека є частиною трикомпонентної системи безпеки, яка визначається за допомогою інформаційної та фізичної безпеки. Важливість кадрової безпеки дуже висока, оскільки сьогодні успіхи більшості підприємств багато в чому залежить від добре організованого управління цієї системи. Тому дуже важливо організувати систему та визначити інструменти управління кадровою безпекою, особливо якщо ведення бізнесу залежить від сумлінності своїх співробітників.

Останнім часом набувають актуальності різноманітні організаційні заходи управління кадровою безпекою, підходи до дослідження загроз та впливу чинників на результати діяльності підприємств торгівлі.

Питання організації управління кадровою безпекою перебувають у центрі уваги багатьох вітчизняних та закордонних дослідників. Наукові та практичні аспекти кадрової безпеки розглядають вчені, як: Н.В. Бондарчук,

С.В. Даниленко, О.Ф. Яремченко, А.Ю. Романюк, Н.К. Швець, О.А. Кириченко, Д.Т. Момот, О.Ю. Чорна, О.В. Ареф'єва та ін. Серед фахівців, які працювали над вивченням складових кадрової безпеки, слід назвати таких, як: А.Я. Кібанов, Л.М. Томаневич, Н.В. Черденіченко, Г.А. Смоквіна та ін. Не зважаючи на істотний внесок фахівців, все ще не вирішено багато питань організаційних інструментів управління кадрової безпеки підприємств, що вимагає удосконалення комплексу заходів, спрямованих на підвищення рівня кадрової безпеки підприємств. У контексті зазначеного вище перед наукою постає питання якомога повнішого пізнання особливостей та організаційних інструментів управління кадровою складовою системи фінансово-економічної безпеки на підприємствах торгівлі, що й обумовлює актуальність обраної теми.

МЕТА роботи – дослідження теоретичних положень і практичних рекомендацій стосовно особливостей та

організаційних інструментів управління кадровою складовою системи фінансово-економічної безпеки торговельного підприємства.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ.

У роботі використано методи аналізу з метою визначення економічної сутності кадрової складової фінансово-економічної безпеки; теоретичного узагальнення та системного підходу для наукового дослідження періодичних фахових та профільних видань, наукових праць та ресурсів мережі Internet.

РЕЗУЛЬТАТИ

Однією з найвагоміших складових фінансово-економічної безпеки торговельного підприємства, вражається кадрова складова, у склад якої включено працівники що впливають на всі аспекти життєдіяльності підприємства, оскільки пов'язані з її функціонуванням та ефективною діяльністю.

Ефективною вважається така система управління, за якої здійснюється належна організація діяльності з персоналом, що включає мотиваційний механізм, діагностуються методи та процедури впливу на результат економічної діяльності робітників із боку керівництва підприємства.

Пріоритетним завданням в організації роботи з персоналом необхідно створити такі умови праці, що забезпечать захист від впливу негативних факторів та загроз, тим самим забезпечать ефективну діяльність підприємства, знизять плинність кадрів та захист від конфліктних ситуацій. Тому служба безпеки торговельного підприємства, яка виконує функцію захисту й повинна своєчасно розпізнати або виявити можливі ризики та знешкодити або знищити їх вплив. Особливості та складові кадрової безпеки підприємства наведено на рис. 1.

Важливим завданням управління кадровою складовою системи фінансово-економічної безпеки торговельного підприємства є розробка алгоритму системи управління кадровою безпекою. Така система повинна базуватись на меті, об'єктах, суб'єктах системи, складових, оцінці та інструментах кадрової безпеки. Алгоритм системи управління кадровою безпекою торговельного підприємства приведено на рис. 2.

Основною перевагою такої системи управління кадровою безпекою, є чітка послідовність дій, яка допомагає управлінському персоналу орієнтуватися в складних кризових умовах. Наведена система є комплексом відповідних заходів різного напрямку, ціллю якої є захист від загроз зовнішнього та внутрішнього середовища.

Основними завданнями управління кадровою складовою є планування, комплектування, розвиток та раціональне використання персоналу. З метою забезпечення кадрової безпеки на підприємстві, організація системи управління повинна ґрунтуватися на попередженні впливу різних загроз із боку персоналу підприємства. До таких загроз належить передусім неадекватна система управління персоналом що не забезпечує відповідний рівень: кваліфікації працівників, умов до розвитку, підвищення кваліфікації, системи мотивації, відбору, адаптації та подальшої атестації персоналу тощо.

Тому необхідно розробити рекомендації організаційного характеру, що дозволять комплексно здійснювати управління кадровою безпекою на торговельному підприємстві, з метою стабілізації та покращення стану наведеної системи. Організаційні інструменти управління узагальнено за складовими кадрової безпеки наведені на рис. 3.

Рис. 1. Особливості та складові кадрової безпеки торговельного підприємства [розроблено на засадах [1,2,3]]

Рис. 2. Система управління кадровою безпекою торговельного підприємства

Рис. 3. Організаційні інструменти кадрової безпеки торговельного підприємства [розроблено на засадах 1,2,4]

Першим інструментом управління кадровою безпекою повинно бути раціонально спланована потреба у персоналі, тобто визначення оптимального складу, раціональності використання працівників та їх структура.

З цією метою необхідно здійснити розрахунок: планових показників продуктивності праці; рівноваги часу одного працівника; проаналізувати стан забезпеченості трудовими ресурсами їх ефективність та використання на звітний період, середній відсоток вибуття працівників, порівняти з базисним періодом, визначити можливий резерв або дефіцит робочої сили загалом та окремо за структурними підрозділами підприємства.

Одним з етапів планування потреб робочої сили повинен бути етап оцінки або атестації вже наявних працівників, з метою визначення отриманих знань та умінь на робочому місці. Надалі здійснити прогноз робочої сили з урахуванням змін зовнішнього середовища, оскільки вплив зовнішнього середовища впливає на економічне становище всього підприємства та на роботу її персоналу. Для цього можна використовувати різноманітні методи експертних оцінок, на підставі якого виявляються слабкі та сильні сторони підприємства. Таким чином планування потреб у робочій силі є першим етапом організації управління кадровою складовою.

Другим інструментом управління кадровою безпекою є ефективна система «залучення та підбор» персоналу. Для цього інструменту доцільно розширити вже існуючий перелік методів на досліджуваному підприємстві використовуючи різні методи для різних категорій працівників.

Для залучення управлінського персоналу можливо здійснювати пошук із використанням внутрішніх та зовнішніх джерел пошуку. Для використання зовнішніх джерел пошуку, рекомендовано використовувати метод кадрових технологій Midot System, в основі якого лежить оцінка не професійних, а етичних цінностей і моральних суджень особистості, такий метод дає можливість спрогнозувати тенденції у поведінці співробітників. Або систему управління персоналом Extended DISC, яка дозволяє вивчити особливості співробітника для виконання поставленої роботи. Така система дозволяє охарактеризувати природну реакцію претендентів на посаду, або можливу поведінку в різних ситуаціях [5, 6]. Використання таких методів підбору дозволяє діагностувати відповідність особистих якостей кандидата до вимог: вакантної посади, корпоративної культури, норм і правил складених на підприємстві.

Для залучення виконавчого персоналу (касири, продавець, адміністратори, тощо), використовуються менш витратні методи підбору персоналу, що ґрунтуються на аналізі резюме та особистої співбесіди. Але такий підхід не виключає можливе збільшення плінності кадрів. Тому існуючі методи підбору необхідно доповнити вимогами до рівня освіти та досвіду претендентів, які повинні ґрунтуватися на професіограмах та компетенціях.

Особливе місце повинні займати джерела пошуку кандидатів. Для торговельних підприємств рекомендовано поширити пошук уклавши договори з відповідними навчальними закладами, які за умовами навчання відповідають особистим вимогам підприємства.

Залучення молодих фахівців зі старших курсів дозволить із самого початку трудової кар'єри відповідати вимогам, регламенту, розвивати відповідні компетенції та уміння, інтегруватись у систему організаційної культури підприємства, тим самим зменшуючи можливість виникнення загроз.

Третім інструментом є розроблення відповідних договорів та інструкцій згідно з законом України. На торговельних підприємствах розроблені основні положення та внутрішні розпорядчі документи (положення та інструкції) про порядок комплектування персоналу підприємства, але деякі положення відсутні, такі як: положення про трудову дисципліну, положення про проведення службових розслідувань та положення про врегулювання конфліктних ситуацій на підприємстві. Розроблення таких положень не потребує додаткових матеріальних витрат оскільки розробляється власними силами фахівців відповідних служб підприємства. Завдяки розробці таких положень і адміністративний, і виконавчий персонал будуть чітко розуміти межі своїх повноважень та обов'язків, систему та ступінь відповідальності.

Четвертим організаційним інструментом – є розроблення мотиваційної карти працівника. Для розроблення мотиваційної карти всі працівники на етапі підбору персоналу, або адаптації повинні заповнити Мотиваційну картку співробітника торговельного підприємства на підставі якої вже розробляється особистий план.

З метою забезпечення професійної складової кадрової безпеки, формування резерву та ефективної політики просування персоналу на підприємстві необхідно організувати ефективну систему навчання та підвищення кваліфікації персоналу, для цього необхідно розробити План-графік для підвищення кваліфікації й перепідготовки кадрів.

Наступним інструментом управління повинен бути план кар'єрного розвитку, підготовка кадрового резерву, як для адміністративного, так і для виконавчого персоналу, що містить посадові переміщення та ротації. Цей інструмент вважається достатньо важливим та багатоаспектним, оскільки відповідає за підвищення кваліфікації, навчання та розширює коло операційних дій співробітників на робочому місці, що відповідним способом відображається на результатах діяльності та знижує ризик прийняття невірних рішень, неякісного виконання поставлених завдань тощо. Такий підхід буде стимулювати працівників до більш ефективної праці, збільшувати лояльність та зменшувати загрози з боку персоналу в безпековому плані.

Перспектива кар'єрного розвитку також вражається найсильнішим мотиваційним важелем, що формує лояльність та відданість працівників до свого підприємства.

З метою посилення протиконфліктної безпеки та покращення мікроклімату у колективі як інструменту управління, доцільно організувати систему переміщень працівників як одного з інструментів кар'єрного розвитку. Така процедура дозволяє розширювати рівень кваліфікації, отримувати нові знання, компетенції, потенціал, можливості, потреби у підвищенні кваліфікації тощо.

Усі перелічені інструменти так чи інакше моти-

вують персонал. З одного боку, підвищення заробітної плати, отримання надбавок, премій та інших компенсаційних виплат, можливість кар'єрного росту тощо мотивують позитивно, оскільки направлені на вираховування результатів праці, а з іншого – зростає ймовірність виникнення конфлікту інтересів, погіршиться позитивний клімат у колективі і вплине на рівень кадрової безпеки.

Для цього необхідно впровадити систему контролю як інструменту управління кадрової безпеки. Таким інструментом повинна бути систематична атестація персоналу, з метою постійного моніторингу виконання регламенту, відповідність кваліфікації займаний посаді, віддача працівників, ступінь лояльності тощо.

ВИСНОВКИ

Об'єднання наведених вище інструментів системи управління кадровою безпекою дозволить, з одного боку, попереджати негативні наслідки та знешкоджувати можливі ризики та загрози з боку персоналу, а з іншого – здійснює захист працівників, забезпечити їх належними умовами праці, забезпечити їх основні потреби та реалізувати їх основні цілі в розвитку.

Завдяки ефективній системі управління кадровою складовою, підвищуються продуктивність праці, особистісна віддача працівників, забезпечується раціональне використання й закріплення персоналу, що суттєво знижує ризики невиконання поставлених цілей та отримання бажаних результатів.

Впровадження запропонованої системи управління кадрової складової дозволить зменшити вплив різноманітних загроз з боку персоналу на фінансово-економічну безпеку, збільшити ефективність роботи як працівників та й підприємства загалом та зміцнити свої позиції у конкурентному середовищі.

Перспективами подальших розробок у заданому напрямі є дослідження етапів оцінювання стану кадрової безпеки за визначенням вагомих індикаторів та інтегрального показника оцінки кадрової безпеки.

Список використаних джерел

1. Гаруст Ю.В., Боговіс Є.В. Концептуальні основи організації та управління кадровою безпекою підприємства. *Форум права*. 2016. № 1. С. 49–54. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=URN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=FP_index.htm_2016_1_10

2. Smokvina G.A., Yankovska O.A. Personnel security of

the industrial enterprise: essence, components and measures of threats minimization. *Економічний журнал Одеського політехнічного університету*. 2019. № 1(7). С. 38–45. URL: <https://economics.opu.ua/ejopu/2019/No1/38.pdf>

3. Смоквіна Г.А., Осипчук Х.А. Досвід розвинених країн із питань забезпечення кадрової безпеки підприємств України. *Економіка: реалії часу. Науковий журнал*. 2014. № 5 (15). С. 53–58. URL: <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/n5.html>

4. Башинська І.О. Механізм забезпечення безпекоорієнтованого управління промисловим підприємством. *Проблеми системного підходу в економіці*: 36. наук. праць. Київ, 2019. № 6(74). С. 21–26. URL: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2019-6-28>

5. Городницький Б., Кармазин Т. Инновационные технологии обеспечения кадровой безопасности и анализа рисков должностных преступлений. URL: http://www.psj.ru/saver_people/detail.php?ID=58146

6. Про компанію Midot: офіційний сайт. URL: <http://www.midot.com.ua>

References

1. Harust Yu.V., Bohovis Ye.V. Conceptual bases of organization and management of personnel safety of the enterprise. *Law Forum*. 2016. № 1. pp. 49–54. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=URN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=FP_index.htm_2016_1_10 (in Ukrainian).

2. Smokvina G.A., Yankovska O.A. Personnel security of the industrial enterprise: essence, components and measures of threats minimization. *Economic Journal of Odesa Polytechnic University*, 2019. № 1 (7). pp. 38–45. URL: <https://economics.opu.ua/ejopu/2019/No1/38.pdf> (in Ukrainian).

3. Smokvina H.A., Osypchuk Kh.A. Experience of developed countries on the issue of staffing of Ukrainian enterprises. *Economics: the realities of time. Scientific journal*. 2014. № 5 (15). pp. 53–58. URL: <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/n5.html> (in Ukrainian).

4. Bashynska I.O. Mechanism for ensuring safety-oriented management of an industrial enterprise. *Problems of a systematic approach in economics*: Collection of scien. works. Kyiv, 2019. № 6(74). pp. 21–26. URL: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2019-6-28> (in Ukrainian).

5. Gorodnitskiy B., Karmazin T. Innovative technologies for personnel security and risk analysis of job crimes. URL: http://www.psj.ru/saver_people/detail.php?ID=58146 (in Russian).

6. About the company Midot: official site. URL: <http://www.midot.com.ua> (in Ukrainian).

СТОРОЖЕНКО

Олександр Сергійович
Storozhenko309@ukr.net

УДК 341.645(4):347.992(477)

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ
ПРАКТИКИ ЄСПЛ СУДАМИ УКРАЇНИPROBLEMATIC ASPECTS OF THE
APPLICATION OF ECHR PRACTICE BY
THE COURTS OF UKRAINE

ПРОГОРОВА

Оксана Юрїївна
claire98@ukr.netстудент, Національний
юридичний університет імені
Ярослава МудрогоDOI: [https://doi.org/10.37634/efp.2021.4\(2\).4](https://doi.org/10.37634/efp.2021.4(2).4)студент, Національний
юридичний університет імені
Ярослава Мудрого

STOROZHENKO Oleksandr – student, Yaroslav Mudryi National Law University

PROHOROVA Oksana – student, Yaroslav Mudryi National Law University

У статті розглянуто питання застосування національними судами України практики Європейського суду з прав людини. Досліджено правову природу рішень ЄСПЛ. Висвітлено проблему застосування практики ЄСПЛ, яка не має офіційного перекладу. Також дослідниками розкрито проблемні аспекти застосування такі як: помилкові, маніпулятивні, формальні посилання. Проаналізовано окремі рішення українських судів, визначено помилковість посилань на рішення ЄСПЛ у таких справах. За результатами роботи наголошено на важливості подальшого навчання та підготовки суддів у зазначеній сфері.

* * *

Introduction. Ukraine signed Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms many years ago to provide effective protection of fundamental rights for every human that stands out on its' territory. This document is interpreted by the European Court of Human Rights. Practice of this Court must be used by national courts of Ukraine to match international human rights' standards. However, according to results of statistical research, application of that legal positions by national judges aren't correct enough.

The purpose of the paper is to identify and analyze problematic issues of application of the case law of the European Court of Human Rights by national courts of Ukraine. The authors also wanted to investigate the national practice of using the ECHR' legal positions and to provide recommendations to address shortcomings in such application.

Results. The paper considers the issue of application of the case law of the European Court of Human Rights by the national courts of Ukraine. The legal nature of ECHR decisions' is studied. Authors are stick to the idea that judgments of ECHR aren't classic precedent. There are authors' opinions about the problem of applying the practice of the European Court of Human Rights, which has no official translation. They think that judges need to be taught professional English and French. So that they will be able to understand original text of judgments correct. There is also a thought about necessity of creating special database with Ukrainian translation of some judgments. Authors have also revealed problematic aspects of the application such as: erroneous, manipulative, formal references. There are some decisions of Ukrainian courts that have been analyzed by the authors. Erroneous references to decisions of the European Court of Human Rights in such cases have been determined. Authors stated that the reason of those defects is insufficient awareness of judges about the specifics of application legal positions of ECHR.

Conclusion. According to the results of the work, the importance of education and training of future judges is stated. In addition, authors emphasized on necessity of further observations of this question.

Ключові слова: Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, Європейський суд з прав людини, рішення Європейського суду з прав людини

Keywords: Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, European Court of Human Rights, decision of the European Court of Human Rights

ВСТУП

Основним завданням України, яке визначає напрями її діяльності у всіх сферах, є забезпечення дотримання прав і свобод людини та громадянина. Задля досягнення такої високої мети Україною було ратифіковано Європейську конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція). Станом на сьогодні вона залишається однією з найбільш ефективних правозахисних гарантій, зокрема через існування інституту індивідуальної скарги до Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Однак Конвенція не набула б такої значущості, якби не практика її застосування ЄСПЛ. Задля ефективнішого виконання Україною зобов'язань, покладених Конвенцією, прийнято Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». Згаданим актом закріплено положення, що

Конвенція та практика ЄСПЛ повинні застосовуватися національними судами України у розгляді справ в якості джерела права [1]. Зважаючи на такі положення нерідко виникають ті чи інші проблемні аспекти під час застосування практики ЄСПЛ на місцях. Тому виокремлення таких проблем, а також їх аналіз є доцільним задля недопущення їх у майбутньому.

Питання застосування практики ЄСПЛ національними судами досліджували у своїх працях такі науковці та практики: О. Сердюк [12], О. Гаврилюк [8], В. Завгородній [9], Т. Павлюковець [10], П. Пушкар, Р. Бабанли [11].

МЕТА статті – визначити та проаналізувати проблемні питання, що виникають під час застосування практики ЄСПЛ судами України. Дослідити національну практику застосування ЄСПЛ, надати рекомендації з усунення недоліків у такому застосуванні.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою роботи є праці провідних вчених, а також матеріали періодичних видань. У проведенні дослідження використовувалися такі методи дослідження, як аналіз і синтез, логічний, системний і комплексний підходи тощо.

РЕЗУЛЬТАТИ

Не зважаючи на те, що використання прецеденту не є характерним для романо-германської правової сім'ї, статистика говорить про збільшення кількості рішень національних судів України, в яких було застосовано практику ЄСПЛ. Так, згідно з даними Аналітичного звіту за результатами моніторингу судових рішень із застосування в Україні положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та практики європейського суду з прав людини у 2016 р. помічено різке збільшення посилань на практику ЄСПЛ у судових рішеннях. Окрім того, подекуди кількість рішень із такими посиланнями сягає 20 %. Щоправда, попри позитивну кількісну тенденцію, експерти ставлять під сумнів якість таких посилань та їх доречність [7, с. 13–14]. Внаслідок цього вважаємо, що тема дослідження є надзвичайно актуальною.

Перш ніж почати розгляд, власне, проблем застосування практики ЄСПЛ, необхідно дослідити її природу та місце в системі права України.

Серед думок науковців немає єдності з приводу вищезазначеної проблеми. Так, О. Гаврилук виокремлює три групи найбільш поширених теорій:

1. Практика ЄСПЛ є, по суті, «класичним» судовим прецедентом. Дана позиція зазнає критики з огляду на те, що ЄСПЛ фактично не створює нові норми, які б забезпечувалися державним примусом, а лише застосовує та тлумачить Конвенцію. Це не є характерним для прецедентів в англосаксонській правовій сім'ї [9, с.20]. Окрім того, Суд інколи відступає від загальних принципів у силу національних особливостей кожної держави.

2. Поняття прецеденту відрізняється залежно від особливостей правової системи держави, внаслідок чого виокремлюють три моделі прецеденту: перша розглядає судові рішення як зразок для вирішення подібних справ у майбутньому; друга визнає обов'язковість застосування рішень вищих інстанцій; третя передбачає закріплення у судових рішеннях загальних принципів, які можуть застосовуватися для вирішення інших справ.

3. Прецедентність рішень ЄСПЛ розглядається через призму їх загальнообов'язковості та концепції «усталеної судової практики», тобто судові рішення закріплюють загальноприйняте та правильне тлумачення правових норм [8, с. 232].

На нашу думку, найбільш доцільно використовувати саме третю модель судового прецеденту, відповідно до якої судові рішення визначають загальні принципи, правові позиції. Саме останні (*ratio decidendi*) є ключовими для застосування рішень ЄСПЛ під час вирішення справ національними судами. Також вважаємо, що близькою для української системи права є вищезгадана концепція «усталеної судової практики», оскільки схожим чином суди нижчих інстанцій застосовують позиції Верховного Суду.

Донедавна предметом гострих дискусій було питання визнання у якості джерела права в Україні рішень ЄСПЛ, які прийняті у справах відносно інших держав. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» не розподіляє рішення за критерієм держави-відповідача, визнаючи джерелом права практику Європейського суду з прав людини та Європейської комісії з прав людини [1]. Окрім того, весь масив рішень ЄСПЛ характеризується єдністю [11], зокрема, позиції, викладені у рішеннях проти однієї держави знаходять своє місце у рішеннях відносно іншої.

Враховуючи це, постає перша проблема застосування практики ЄСПЛ національними судами. Зокрема, що стосується рішень проти України, то їх правильне розуміння суддями не викликає труднощів через наявність офіційного українського перекладу. Чого не можна сказати про інші рішення, оскільки вони викладаються офіційними мовами – англійською та французькою. Як зазначає вищезгаданий Закон, у разі відсутності перекладу Рішення та ухвали Суду чи ухвали Комісії суд користується оригінальним текстом [1]. Внаслідок наявності мовного бар'єру судді часто не мають змоги ознайомитися з рішенням та правильно зрозуміти його. Окрім того, у разі посилання сторони у судовому процесі на такі рішення судді, як правило, відмовляються брати їх до уваги, обґрунтовуючи це відсутністю перекладу [8, с.234].

Ми вважаємо, що дана проблема повинна вирішуватися шляхом заохочення суддів до вивчення іноземних, а саме англійської та французької, мов професійного спрямування. Доречним також буде використання у процесі навчання оригінальних текстів судових рішень Страсбурзького суду. Окрім того, ми погоджуємося з позицією О. Гаврилюка стосовно створення єдиної бази даних, в якій би було зосереджено наявні українські переклади практики ЄСПЛ [8, с. 237].

Для релевантного застосування практики ЄСПЛ необхідно розуміти певні особливості як рішень Суду, так і європейського механізму захисту прав людини загалом. Важливим є вміння розрізняти правові позиції (*ratio decidendi*) та інші обставини (*obiter dictum*), оскільки саме перші мають значення для правозастосування. Зокрема, неодноразовими є випадки обґрунтування мотивів судді посиланням на обставини справи або ж аргументи сторін під час провадження в ЄСПЛ, які, звісно, не можна вважати правовою позицією [8, с. 235].

Як зазначає О.В. Сердюк, прецедентність рішення є обмеженою предметом судового розгляду, тобто необхідно враховувати, що рішення у деяких справах обумовлені їх специфічними обставинами, особливостями суб'єктів конкретних відносин [12, с. 23-24]. Зрозуміло, що застосування позицій, висловлених у таких рішеннях є значно обмеженим. Використання цитат, доводів ЄСПЛ повинне відображати контекст висновку, до якого він дійшов на основі тих чи інших обставин справи або ж застосованої норми Конвенції [11]. Окрім того, використання окремих позицій може відрізнятися залежно від правової системи держави-відповідача або ж інших національних особливостей, що також необхідно враховувати національним судам. На

думку П. Пушкарка та Р. Бабанли, застосування практики ЄСПЛ повинне ґрунтуватися на трьох аспектах: схожість фактів, скарг або юридичних висновків. Причому наголошується на тому, що в даному випадку не вимагається абсолютна ідентичність, достатньо відсутності в порівнюваних справах юридичних або фактичних особливостей, які б зумовили можливу зміну правової позиції [11].

Поряд із наведеними вище «помилковими» посиланнями експерти виокремлюють, так звані, «маніпулятивні». Під останніми розуміється використання правових позицій Страсбурзького суду з перекручуванням його змісту та обставин для обґрунтування власної позиції судді. У таких випадках найчастіше має місце посилання на загальні принципи вироблені практикою ЄСПЛ [7, с. 21; 12, с. 22].

Близькою до вищезгаданої є проблема текстуального оформлення посилання на Конвенцію чи практику Суду у рішеннях національних судів. Зокрема, багато таких посилань мають формальний, декларативний характер. Так, 13,4 % рішень мають виклад правової позиції ЄСПЛ, однак не вказують в якому рішенні її було висловлено; приблизно 10 % згадують Конвенцію лише як джерело права для розгляду справи без викладу конкретних позицій; 20,2 % зазначають конкретну статтю Конвенції, однак не обґрунтовують її застосування в конкретній справі; 3,3 % згадують одне або кілька рішень, однак не виокремлюють будь-яких правових позицій та необхідності їх застосування у конкретній справі [7].

Наприклад, в одному з рішень Тернопільського міськрайонного суду посилання на практику ЄСПЛ було оформлено наступним способом: «Згідно з практикою ЄСПЛ відносно застосування підпункту «е» пункту 1 статті 5 Конвенції особа не може бути позбавлена свободи як «психічно хвора», якщо не дотримано трьох мінімальних умов: по-перше,...; по-друге,...; і по-третє, обґрунтованість тривалого тримання в психіатричній лікарні залежить від стійкості відповідного захворювання» [5]. Отже, хоча правова позиція Страсбурзького суду і використана під час прийняття рішення у справі, однак відсутнє посилання на її джерело.

Як зазначає О.В. Сердюк, дана проблема може бути наслідком прагнення судді застосовувати норми Конвенції відповідно до сучасних тенденцій або ж простим виконанням вимог вищих судів про необхідність застосування європейського права прав людини [12, с. 19].

Близькою до «формальності» та «декларативності» є проблема «шаблонності» посилань на практику ЄСПЛ. Так, більшість із посилань є стандартними шаблонами, які виробляються в практиці судів вищих інстанцій або ж «вироблені в межах округів стихійно чи є продуктом «методичного керівництва апеляційного суду» [7, с. 18].

Для прикладу, в одному з рішень Господарського суду Івано-Франківської області зазначається, що «Суд враховує те, що держава не може вважатися відповідальною за відсутність коштів у приватного підприємства та її відповідальність поширюється тільки на дії державних органів у рамках виконавчого провадження (ухвала ЄСПЛ щодо прийнятності в справі

«Шестаков проти Росії» (Shestakov v. Russia), заява № 48757/99, від 18.06.2002)» [3]. Однак згадане речення є ідентичним положенню, постанови Верховного суду від 24.11.2020 у справі № 910/22855/17 [2].

Серед проблемних аспектів експерти також виділяють сплутування практики ЄСПЛ із практикою Суду Європейського Союзу; шифрування, перекручування назв рішень до того стану, коли їх неможливо ідентифікувати тощо [7, с. 18]. Прикладом може слугувати наступне положення одного з рішень національних судів: «Відповідно до ст. 41 Конституції та рішення ЄСПЛ «ОСОБА_4 проти України» (Заява № 35041/05) від 21.12.2010 року право приватної власності є непорушним» [6]. Варто зауважити, що наступні абзаци згаданого рішення також містять посилання на практику ЄСПЛ, однак у них зазначається прізвище заявника. З огляду на це є підстави вважати, що вищенаведений приклад є також «шаблонним» посиланням.

Для запобігання згаданих недоліків від суддів вимагається наявність глибоких та ґрунтовних знань у сфері європейського права стосовно прав людини.

Потребує дослідження також питання необхідності застосування рішень ЄСПЛ у тому чи іншому випадку. Як зазначає Т. Павлюковець, обґрунтування кожного аргументу з погляду ЄСПЛ не є необхідним [9]. Так, на думку науковців, застосування згаданої практики в деяких випадках є необхідним, зокрема, у разі наявності «прогалин» у національному регулюванні прав людини, які можуть бути вирішені шляхом посилання на Конвенцію чи її тлумачення судом. Необхідним є звернення до практики також для кращого розуміння окремих положень національного законодавства, якими воно було доповнене на підставі рішень ЄСПЛ. Варто зазначити посилання на окремі позиції і в разі застосування загальних принципів, розроблених Судом на основі Конвенції, які не мають повноцінного регулювання на національному рівні [8, с. 235].

За оцінкою експертів 65 % рішень, які не мають посилання на практику Страсбурзького суду не потребують здійснення таких посилань, у 14 % здійснення таких посилань є можливим, однак його характер був би, швидше, декларативним [7, с. 15].

Доречно також зазначити про те, що рішення національних судів не повинні переобтяжуватися практикою ЄСПЛ. Зокрема, посилання має бути не лише сумісним зі справою, а й доречним. Помилковими є посилання суддів на багато однотипних справ, які містять одну й ту ж правову позицію [12, с. 21–22].

Так, в одному з рішень Івано-Франківського апеляційного суду було зазначено, «у рішеннях від 12 жовтня 2006 року в справі «Двойних проти України» (пункт 80), від 10 грудня 2009 року в справі «Гімайдуліна й інших проти України» (пункти 34–36), від 23 січня 2014 року в справі «East/West Alliance Limited» проти України», від 26 лютого 2015 року в справі «Баришевський проти України» (пункт 95) зазначено, що...» [4]. Такі посилання не сприяють детальнішій аргументації позиції національного судді, натомість рішення суду стає більш громіздким, а його зміст складнішим для розуміння.

Загалом варто зазначити, що не всі рішення ЄСПЛ містять ключові правові позиції, оскільки під час ух-

валення більшості з них Суд посилається на попередню практику. Слід приділяти особливу увагу, так званім, провідним (ключовим) рішенням. Саме в них вперше закріплюється позиція, яка має характер прецеденту й саме вони мають бути орієнтирами для національних судів [10]. Окрім того, необхідно зауважити, що рішення Великої Палати, найчастіше, мають більший авторитет, оскільки в них містяться позиції відносно виключних правових проблем. Також варто звертати увагу на розподіл голосів під час прийняття рішення, оскільки єдність суддів ЄСПЛ з певного питання свідчить про сталість та авторитетність певної правової позиції.

На нашу думку, вищезгадані проблеми є наслідком недостатньої обізнаності суддів національних судів з особливостями європейського механізму захисту прав людини. Зокрема, необхідним є набуття як теоретичних знань з приводу механізму регулювання, з притаманними йому ознаками прецеденту, так і практичних навичок правильного застосування практики ЄСПЛ.

Проведення спеціалізованих тренінгів для суддів показало змішані результати: з одного боку – збільшується кількість посилань на практику ЄСПЛ серед суддів, які пройшли навчання, з іншого – значна кількість таких посилань залишаються «формальними», «шаблонними», «маніпулятивними» тощо [7, с. 20].

ВИСНОВКИ

Вважаємо, що задля забезпечення релевантного застосування суддями правових позицій ЄСПЛ необхідно створити умови для набуття ними ґрунтовних знань та практичних навичок зі згаданої теми. Зокрема, доречним є включення нового блоку до Порядку проходження спеціальної підготовки кандидатами на посаду судді. Ним має бути передбачено вивчення особливостей європейського механізму захисту прав людини, а також теоретичних та практичних аспектів застосування практики ЄСПЛ у національному судочинстві. Отже, буде створено підґрунтя для наповнення у майбутньому судів кваліфікованими кадрами, які зможуть більш ефективно використовувати у своїй діяльності правові позиції Страсбурзького суду.

Серед суддів які на цей момент здійснюють правосуддя необхідно й надалі поширювати інформацію стосовно правових позицій, змісту різноманітних рішень ЄСПЛ, особливостей їх застосування шляхом проведення тренінгів, лекцій, семінарів.

Отже, незважаючи на збільшення кількості посилань у рішеннях національних судів на практику ЄСПЛ, питання їх якості залишається невирішеним. Це зумовлює необхідність подальшого моніторингу та аналізу ситуації з метою вжиття заходів для підвищення ефективності судочинства в Україні.

Список використаних джерел

1. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: За ЄСПЛ окон України від 23.02.2006 № 3477–IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477–15#top>
2. Постанова Касаційного господарського суду в складі Верховного суду від 24.11.2020 у справі № 910/22855/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93229266>
3. Рішення Господарського суду Івано-Франківської області від 30.12.2020 у справі № 909/838/20. URL:

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/93960138>

4. Рішення Івано-Франківського апеляційного суду від 14.07.2020 року в справі № 349/1795/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90384262>

5. Рішення Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 28.02.2019 у справі № 607/5026/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80206256>

6. Рішення Приморського районного суду міста Одеси від 11.10.2018 у справі № 522/8591/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77513292>

7. Аналітичний звіт за результатами моніторингу судових рішень щодо застосування в Україні положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та практики європейського суду з прав людини. Інститут прикладних гуманітарних досліджень. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/b/7/390506.pdf>

8. Гаврилюк О. Проблемні питання застосування практики Європейського суду з прав людини національними судами. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 4. С. 231–238.

9. Завгородній В.А. Правова природа рішень Європейського суду з прав людини. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2015. № 15(1). С. 19–22.

10. Павлюковець Т. Роль та місце рішень ЄСПЛ в українській судовій системі. URL: <https://everlegal.ua/rol-ta-mistse-rishen-espl-v-ukrayinskiy-sudoviy-systemi>

11. Пушкар П., Бабанли Р. До питання про (не) релевантне застосування практики Європейського суду з прав людини: практичні поради. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/700941/>

12. Сердюк О.В. Практика Європейського суду з прав людини в Українських судах: прикладні аспекти. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/11880/1/Serdyk.pdf>

References

1. On use and application of practice of European Court of Human Rights: the Law of Ukraine from 23 Feb. 2006 № 3477–IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076–17/conv#n304> (in Ukrainian).
2. Case from 24 Nov. 2020 № 910/22855/17 (Supreme Court of Ukraine). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93229266> (in Ukrainian).
3. Case from 30 Dec. 2020 № 909/838/20 (Commercial Court of Ivano-Frankivsk region). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93960138> (in Ukrainian).
4. Case from 14 Jul. 2020 № 349/1795/19 (Ivano-Frankivsk Court of Appeal). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90384262> (in Ukrainian).
5. Case from 28 Feb. 2019 № 607/5026/19 (Ternopil District Court). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80206256> (in Ukrainian).
6. Case from 11 Oct. 2018 № 522/8591/17 (Primorsky District Court of Odessa City). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77513292> (in Ukrainian).
7. Analytical report on the results of monitoring court decisions on the application in Ukraine of the provisions of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the case law of the European Court of Human Rights. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/b/7/390506.pdf> (in Ukrainian).
8. Havrilyuk O. Problematic issues of application of the case law of the European Court of Human Rights by national courts. *Business, economy and law*. 2018. № 4. pp. 231–238. (in Ukrainian).
9. Zavorodnii V.A. The legal nature of the decisions of the European Court of Human Rights. *Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series: Jurisprudence*. 2015. № 15(1). pp. 19–22. (in Ukrainian).

10. Pavliukovets T. The role and place of ECHR decisions in the Ukrainian judicial system. URL: <https://everlegal.ua/rol-ta-mistse-rishen-espl-v-ukrayinskiy-sudoviy-systemi> (in Ukrainian).

11. Pushkar P., Babanly R. On the question of (in) relevant application of the case law of the European Court of Human

Rights: practical advices. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/700941/> (in Ukrainian).

12. Serdiuk O.V. The case law of the European Court of Human Rights in Ukrainian courts: practical aspects. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/11880/1/Serdyk.pdf> (in Ukrainian).

ДАНИЛЬЧЕНКО

Віта Олександрівна

Vita.danilchenko.99@gmail.com

УДК 347.965

студентка, Національний
юридичний університет імені
Ярослава Мудрого

ОСНОВНІ ЕЛЕМЕНТИ ПРИНЦИПУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

BASIC ELEMENTS OF THE PRINCIPLE OF ADVOCACY INDEPENDENCE

DOI: [https://doi.org/10.37634/efp.2021.4\(2\).5](https://doi.org/10.37634/efp.2021.4(2).5)

DANYLCHENKO Vita – student, Yaroslav Mudryi National Law University

У статті розглядається принцип незалежності в діяльності адвокатури, як один з основоположних організаційних принципів. Оскільки лише через утвердження та належне дотримання вказаного принципу, можливе належне здійснення адвокатурою своїх повноважень. Особливу увагу приділено основним елементам принципу незалежності як змістовним складовим, що дозволяють всебічно дослідити та визначити сутність вказаного принципу. Метою роботи є виокремлення та наповнення змістом окремих складових елементів принципу незалежності. Така необхідність обумовлена тим, що в законодавстві досить успішно трактується принцип незалежності і його складові розглядаються лише в контексті інших положень.

* * *

The paper considers the principle of independence in the activities of the bar as one of the fundamental organizational principles. Advocacy that is not given an adequate level of independence cannot live up to reasonable expectations of their performance. The relevance of the topic is that, only through the approval and proper observance of this principle, it is possible for the bar to properly exercise its powers. Particular attention is paid to the main elements of the principle of independence as meaningful components that allow a comprehensive study and determine the essence of this principle. The purpose of the work is to single out and fill in the content of individual components of the principle of independence. The principle of independence of the bar has been widely enshrined in national and international regulations. But, this necessity is due to the fact that the legislation interprets the principle of independence quite sharply and its components are considered only in the context of other provisions. In results, we propose to identify such basic elements as 1) independence from public authorities, local governments and the judiciary; 2) from their own interests; 3) availability of procedural guarantees; 4) the existence of legal secrecy; 5) independence from the client; 6) independence from business partners; 7) guarantees of lawyer's security and prosecution of persons violating the lawyer's independence; 8) functioning of bar self-government bodies. Proper adherence to the principle of independence of the bar is possible only under the condition of simultaneous regulation and proper functioning of all these components. This principle is decisive due to the public non-governmental nature of the Bar and its independence as a voluntary professional non-governmental association.

Ключові слова: адвокат, адвокатська діяльність, незалежність адвокатури, елементи незалежності

Keywords: advocate, advocacy, independence of advocacy, elements of independence

ВСТУП

Належний рівень правового захисту прав людини та громадянина є основним показником демократичності держави. А діяльність адвокатури є одним із найдієвіших механізмів, що спрямований на дотримання принципу верховенства права та забезпечення ефективного захисту прав людини. Реалізація вказаних завдань неможлива без належної реалізації одного з основоположних і визначальних принципів адвокатської діяльності – незалежності. Вказаний принцип отримав достатнє нормативне закріплення як в актах міжнародного характеру, так і у національному законодавстві. Детальне дослідження та визначення елементів принципу незалежності є необхідним з огляду на особливий статус адвокатури – недержавного правозахисного інституту, оскільки вказаний принцип виступає базисом для виконання визначених функцій адвокатури. Адвокатура, якій не надано належного рівня незалежності, не може виправдовувати розумні очіку-

вання від результатів їх діяльності. Оскільки незалежність є поняття, що може трактуватись широко, то й досліджувати його слід поелементно.

Дослідженням принципу незалежності та окремих його проявів займалися такі науковці як Є.Ю. Бова, О.Д. Бойков, Т.В. Варфоломеева, Т.Б. Вільчик, М.М. Видря, О.О. Воронов, О.П. Галоганов, І.Ю. Гловацький, В.Г. Гончаренко, С.В. Гончаренко, А.Г. Кучерена, С.Е. Лібанова, Р.Г. Мельніченко, М.М. Михеєнко, К.М. Северин, Є.Г. Тарло, П.В. Хотенець, Д.П. Фіолевський, О.Г. Яновська та ін.

МЕТА роботи – встановлення змісту основних елементів принципу незалежності у діяльності адвокатури на основі його всебічного аналізу, з урахуванням міжнародних стандартів та виявлення прогалин у регулюванні окремих елементів.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічним та інформаційним базисом дослі-

дження виступає аналіз національних та міжнародних нормативно-правових актів, наукових праць, монографій та матеріалів періодичних видань. У роботі використовувались такі методи дослідження як аналіз, синтез, узагальнення та системний аналіз.

РЕЗУЛЬТАТИ

Гарантії незалежності адвоката є однією зі складових його правового статусу і відносяться до загальноприйнятих основоположних гарантій адвокатської діяльності. Принцип незалежності отримав своє нормативне закріплення в Загальному кодексі правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства [2], Кодексі поведінки європейських адвокатів [3], Хартії основоположних принципів діяльності європейських адвокатів [5], Правилах адвокатської етики [4] та Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [1]. Єдиного підходу до визначення принципу незалежності у вказаних правових актах не існує. Так відповідно до ст. 5 Закону України «Про адвокатуру та адвокатської діяльності» адвокатура є незалежною від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб [1]. Проте згідно з Загальним кодексом правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства, завдання, що виконуються адвокатом у процесі професійної діяльності, вимагають його абсолютної незалежності і відсутності будь-якого впливу на нього, пов'язаного передусім з його особистою зацікавленістю або тиском ззовні [2].

Національне законодавство підходить до визначення принципу незалежності через визначення зв'язку з державою та окреслює обов'язок останньої втриматись від незаконного впливу на адвокатуру. Проте, у міжнародній практиці незалежність адвокатури визначається абсолютною відсутністю впливу, а не лише з боку держави. Оскільки не лише вплив із боку держави може мати негативний вплив на діяльність адвокатури. Так, Т.Б. Вільчик зазначає, що доцільно було б національне законодавство доповнити положенням наступного змісту: «Держава гарантує незалежність діяльності адвокатури та унеможливує будь-яке втручання в здійснення адвокатської діяльності. Втручання в адвокатську діяльність забороняється та тягне встановлену законодавством відповідальність» [6].

Елементи принципу незалежності адвокатури законодавство України окремо не виділяє та не розглядає. Проте системний аналіз нормативної бази дозволяє визначити наявність регулювання деяких елементів, які однак не систематизовано. Що стосується основних складових елементів принципу адвокатури, то науковцями прийнято виділяти наступні [7]:

1. *Незалежність від органів державної влади.* Полягає в тому, що адвокатура має специфічний статус та положення в державі, обумовлене покладеними на неї функціями, й держава має забезпечити належне правове регулювання діяльності адвокатури та визначити законні межі взаємодії з адвокатурою. Така взаємодія має бути спрямована на сприяння встановлення високого рівня дотримання прав людини у державі, водночас держава залишає за собою право регулювання адвокатської діяльності в окремих випадках як, наприклад, надання безоплатної правової допомоги. Вплив держави на діяльність адвокатури має бути

виправданим та відповідати принципу співмірності необхідності такого впливу та можливим порушенням. Сюди також слід віднести незалежність від органів судової влади, оскільки адвокат, хоча й має сприяти здійсненню правосуддя, проте виступає незалежним суб'єктом провадження, має свої визначені права та обов'язки й не має ставитись у підпорядкування суддям чи іншим учасникам.

2. *Наявність адвокатської таємниці.* Спостерігається важливість взаємодії принципів незалежності та конфіденційності, які виступають гарантіями дотримання один одного. Вказаний елемент покликаний забезпечити ефективність здійснення функцій адвокатури та обмеження зовнішнього втручання на відносини між адвокатом та його клієнтом. Оскільки адвокат не може без спеціального дозволу розголошувати відомості, що стали йому відомі під час професійної діяльності, а також не може бути притягнутий до відповідальності за відмову в наданні таких відомостей.

3. *Процесуальні гарантії незалежності адвокатури.* Адвокат виступає самостійним та автономним у прийнятті процесуальних рішень, під час виконання поставлених завдань. Кримінальне, цивільне, адміністративне та господарське судочинства визнають адвоката як самостійного учасника процесу та наділяють його відповідними процесуальними правами та обов'язками.

4. *Зобов'язання бути незалежним від клієнта.* Зважаючи на особливий статус та наявність професійних знань, адвокат має дотримуватись законодавства й не дивлячись на переконання клієнта, обирати законні та правові шляхи вирішення поставлених завдань. Однак за цих обставин адвокатом має бути враховано принцип пріоритету інтересів клієнта. Діяльність адвокатури має бути спрямована не лише на досягнення поставленої мети, а й узгодження цієї мети з інтересами клієнта. Проте адвокат не може безумовно виконувати вказівки клієнта, які інколи можуть мати незаконний характер або задля досягнення яких адвокатом мають вчинятися дії, що суперечать його власним переконанням чи призначенню самого інституту адвокатури. Гарантією цього стає можливість відмовитись від надання правової допомоги в певних випадках. Адвокат не має ототожнюватись з особою клієнта, оскільки є суб'єктом, що здійснює свої професійні обов'язки.

5. *Адвокат має уникати впливу власних інтересів.* Адвокат має діяти на основі своїх внутрішніх переконань, керуючись принципом верховенства права, водночас уникаючи конфлікту інтересів та впливу особистих мотивів. Так, зокрема, адвокат має уникати можливості виникнення конфлікту власних інтересів чи інтересів близьких родичів та інтересів клієнта. За цих обставин також слід наголосити на необхідності незалежності адвоката від власних емоційних переживань, що можуть вплинути на належну реалізацію покладених на адвоката повноважень.

6. *Незалежність від своїх ділових партнерів.* Ділові партнери не мають права жодними засобами впливати на процес прийняття рішень адвокатом у межах взаємодії з конкретним клієнтом. Такий вплив може мати місце лише у прийнятті рішень, що стосуються організації роботи адвоката. Так, рівень незалежності від ділових партнерів залежить форми орга-

нізації здійснення адвокатської діяльності. Зокрема, якщо адвокат є учасником адвокатського об'єднання, то його незалежність може обмежуватись, але лише стосовно організаційних питань його діяльності та діяльності об'єднання, такими є питання визначення гонорарної практики, порядок проведення зборів, прийняття рішень, щодо проведення інших заходів тощо. Але такий вплив неможливий під час безпосереднього виконання адвокатом своїх обов'язків під час взаємодії адвоката з клієнтом. Ділові партнери не можуть нав'язувати чи навіть рекомендувати шляхи, засоби досягнення певної мети чи визначати правову позицію.

7. *Наявність гарантій, спрямованих на забезпечення безпеки адвоката.* Існування особливостей притягнення адвоката до відповідальності та норм, що встановлюють відповідальність за будь-який вплив на діяльність адвокатури. Так, адвокат має бути захищеним від можливих незаконних посягань на його незалежність. За такої умови мають бути передбачені чіткі підстави та умови притягнення адвоката до відповідальності за допущені ним порушення. Оскільки принцип незалежності це не лише про адвоката, а й переважно про клієнта та його права та інтереси. Так, зокрема гарантії мають містити реальну можливість відповідальності конкретних осіб за порушення окремих елементів принципу незалежності, що ще раз підтверджує необхідність їх визначення.

8. *Функціонування адвокатського самоврядування.* Адвокатське самоврядування через існування певних інститутів виступає елементом принципу незалежності, адже саме органи адвокатського самоврядування приймають рішення, що регулюють діяльність адвокатури та порядок вступу в професію, підготовки та дисциплінарну відповідальність. Адвокатура – самоврядна організація. Держава вправі визначати лише загальні положення, які розвиваються та деталізуються органами адвокатського самоврядування. Так, такі органи виступають і додатковою гарантією незалежності та захист адвоката від порушень з боку інших осіб.

ВИСНОВКИ

Належне дотримання принципу незалежності адвокатури можливе лише за умови одночасного нормативного регулювання та належного функціонування всіх вказаних складових елементів. Отже, незалежність адвокатури означає самостійність у вирішенні завдань поставлених перед адвокатурою, невтручання з боку інших органів влади, зокрема й судової. Мають бути забезпечені такі умови реалізації професійних прав і обов'язків адвоката, які б гарантували свободу від внутрішнього впливу, а також від впливу особистих інтересів, а також належне функціонування інститутів адвокатської таємниці та самоврядування. Цей принцип є визначальним через суспільний недержавний характер адвокатури і її самостійність як добровільного професійного недержавного об'єднання.

Отже, пропонуємо виділити такі основні елементи як: 1) незалежність від органів державної влади, місцевого самоврядування та судової влади; 2) від власних інтересів; 3) наявність процесуальних гарантій; 4) наявність адвокатської таємниці; 5) незалежність від

клієнта; 6) незалежність від ділових партнерів; 7) гарантії безпеки адвоката та притягнення до відповідальності осіб, що порушують незалежність адвоката; 8) функціонування органів адвокатського самоврядування.

Принцип незалежності неможна розглядати окремо від інших принципів. Так, належна реалізація вказаного принципу неможлива без дотримання принципів конфіденційності та законності, а в певних випадках не має ставити під сумнів дотримання принципу пріоритету інтересів клієнта та допущення порушення принципу уникнення конфлікту інтересів. Реалізація принципу незалежності здійснюється лише за умови існування законодавчо передбачених гарантій його дотримання та відповідальності за порушення.

Існування та належна регламентація, зокрема через визначення основних елементів принципу незалежності є основою для функціонування адвокатури. Адже адвокатура, втрачає свою призначення, коли її діяльність обмежується відсутністю хоча б одного з елементів. Усі елементи є взаємопов'язаними й реалізуються у взаємозв'язку, хоча й регулюють окремі аспекти діяльності адвоката.

Список використаних джерел

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 № 5076–VI. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>
2. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства від 01.10.1988. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_343
3. Кодекс поведінки європейських адвокатів від 28.10.1988. URL: [https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/inshi-dokumenty/kodeks_povedinky_yevropeyskykh_advokativ\(ukr\).pdf](https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/inshi-dokumenty/kodeks_povedinky_yevropeyskykh_advokativ(ukr).pdf)
4. Правила адвокатської етики. Постанова Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури від 17.11.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0003418-12>
5. Хартія основних принципів європейської адвокатської професії прийнята Радою адвокатських асоціацій та правничих товариств Європи від 25 листопада 2006 р. URL: <http://tomorrowlawyer.org/hartia-osnovnih-principiv-evropeys>
6. Вільчик Т.Б. Реалізація принципу незалежності професійної діяльності адвокатів у взаєминах із державною владою. *Вісник Академії адвокатури України*. 2014. № 11(2). С. 63–74.
7. Северин К.М. Основні елементи принципу незалежності адвокатської діяльності на сучасному етапі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2014. № 28 (3). С. 162–165.

References

1. On Advocacy and Advocacy: Law of Ukraine of 05.07.2012 № 5076–VI. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (in Ukrainian).
2. General Code of Rules for Advocates of the European Community of 01.10.1988. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_343 (in Ukrainian).
3. Code of Conduct for European Advocates of 28.10.1988. URL: [https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/inshi-dokumenty/kodeks_povedinky_yevropeyskykh_advokativ\(ukr\).pdf](https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/inshi-dokumenty/kodeks_povedinky_yevropeyskykh_advokativ(ukr).pdf) (in Ukrainian).
4. Rules of lawyer ethics. Resolution of the High Qualification Commission of the Bar dated November 17, 2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0003418-12> (in Ukrainian).
5. The Charter of Fundamental Principles for the European

Bar Profession was adopted by the Council of European Bar Associations and Law Societies on 25 November 2006. URL: <http://tomorrowlawyer.org/hartia-osnovnih-principiv-evropeys> (in Ukrainian).

6. Vilchuk T. B. Implementation of the principle of independence of professional activity of lawyers in relations

with state authorities. *Bulletin of the Academy of Advocacy of Ukraine*. 2014. № 11(2). pp. 63–74 (in Ukrainian).

7. Severyn K.M. The main elements of the principle of independence of advocacy at the present stage. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law*. 2014. №. 28 (3). pp. 162–165. (in Ukrainian.)

ГРИЦЕНКО

Марина Віталіївна

УДК 343.14

студентка, Національний
юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

КАТУВАННЯ ЯК ПІДСТАВА НЕДОПУСТИМОСТІ ДОКАЗІВ TORTURE AS A GROUND FOR INADMISSIBILITY OF EVIDENCE

DOI: [https://doi.org/10.37634/efp.2021.4\(2\).6](https://doi.org/10.37634/efp.2021.4(2).6)

HRYTSENKO Maryna – student, Yaroslav Mudryi National Law University

У статті розглянуто катування як підставу недопустимості доказів в українському законодавстві та у практиці Європейського суду з прав людини. Виокремлено причини застосування катувань правоохоронцями. Визначено запобіжники, впроваджені Україною, для боротьби зі застосуванням такого нелюдського поводження з боку суб'єктів владних повноважень. Проаналізовано зміни думки Європейського суду з прав людини з даного питання та її значення для України. Виокремлені шляхи реагування для національних судів.

* * *

The European Court of Human Rights, which focuses on the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, points to the importance of the prohibition of torture. The Court has formed its position based on the importance of Article 3 of the Convention and, consequently, the inadmissibility of the evidence obtained in violation of that article by the prosecution.

This paper analyzes the practice of the European Court of Human Rights on the implementation of evidence-based activities in national legal systems, and in particular examines the requirements of the Court on the admissibility of evidence-based exercise and activity obtained in the course of work results. The paper demonstrates the ECHR's practice on the issue of torture in obtaining evidence and the consequences of using such a «method», its significance for the practice of national courts and the modernization of the position of courts in relation to the dynamics of this issue.

As a result, problematic areas of Ukrainian legislation and justice were identified. The reasons for the use of torture by the authorities and the safeguards introduced by Ukraine to combat the use of such inhuman treatment by the authorities were identified. Changes in the opinion of the European Court of Human Rights on this issue and its significance for Ukraine are analyzed.

The possibilities of application of the ECHR for evaluation of admissibility of evidence in criminal proceedings in Ukraine are examined. The patterns characterizing the legal positions of the ECHR in assessing the admissibility of evidence are discovered and singled out. Ukraine should take into account that the responsibilities of the state, in addition to refraining from the use of torture to obtain evidence, include the protection of people from these encroachments by third parties.

Ключові слова: Європейський суд з прав людини, Конвенція про захист прав людини й основоположних свобод, катування, докази

Keywords: The European Court of Human Rights, the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, torture, evidence

ВСТУП

Конвенція про захист прав людини й основоположних свобод 1950 р. у третій статті закріпила важливу норму, яка зазначає, що нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню [1]. У вказаній нормі не міститься жодних винятків, а отже, право на повагу до гідності є абсолютним.

Європейський суд із прав людини, у центрі уваги якого і знаходиться КЗПЛ, також зазначив важливість заборони катування. Суд відзначає, що національні суди за жодних обставин не повинні допускати випадків, за яких завдання тілесних і моральних страждань залишатиметься безкарним. Європейський суд вважає неприйнятними докази, отримані із застосуванням жорстокості чи приниження (справа «Яллох проти Німеччини»). ЄСПЛ також вказує на необхідність проведення ефективного офіційного розслі-

дування скарг особи про те, що вона була піддана поганому поводженню зі сторони суб'єктів владних повноважень під час отримання доказів (справи «Вергельський проти України», «Яременко проти України» тощо). Тобто можна зробити висновок, що Суд сформував свою позицію, яка ґрунтується на важливості третьої статті КЗПЛ та відповідно не допустимості доказів отриманих із порушенням зазначеної статті стороною обвинувачення, що, на жаль, не стало приводом зупинення подібних порушень.

Національні суди держав-учасниць Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод «дають привід» для виникнення нових справ для розгляду в ЄСПЛ. З огляду на вищевикладене стає очевидним, що питання катування та наслідків його застосування під час отримання доказів у кримінальному процесі є досить актуальним.

Розгляду цієї проблеми присвячена не одна нау-

кова робота як і українських, так і закордонних науковців та практиків, зокрема, В. Вапнярчука, Я. Зейкана, А. Панової, В. Тютюнника, О. Малахової, І. Чупрікової та багатьох інших. Треба зазначити, що більшість наукових досліджень розкривають загальні риси проблематики зазначеного питання, та практика ЄСПЛ, зокрема й у рішеннях проти України, не стоїть на місці й потребує належного наукового аналізу та опрацювання.

МЕТА статті – дослідження практики ЄСПЛ стосовно питання катування під час отримання доказів та наслідків застосування такого «методу», її значення для практики національних судів та модернізація позиції судів у зв'язку з динамікою розвитку цього питання.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У процесі дослідження використано систему загальнонаукових та спеціальних методів дослідження.

РЕЗУЛЬТАТИ

Україна, окрім ратифікації конвенції, також прописала норму аналогічну ст. 2 Конвенції у ст. 28 свого Основного Закону. Законодавець підтримує заборону катувань і в профільних законах, зокрема і в кримінально-процесуальному. Так, відповідно до ст. 87 Кримінального процесуального кодексу України, недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманої внаслідок істотного порушення прав та свобод людини. До істотних порушень прав та свобод людини КПК відносить і ті докази, які були отримані внаслідок катування (п. 2 ч. 2 ст. 87 КПК) [2].

Визначеність підходу законодавця до даного питання, окрім того, що знайшла своє нормативне закріплення, стала предметом багатьох порушень. Катування з боку суб'єкта владних повноважень як підстава недопустимості доказів стало предметом розгляду не однієї справи проти України (справи «Луценко проти України» (№ 2)), «Басенко проти України» та ін.) [3, с. 9].

Резонансним у цій темі стала справа «Зякун проти України», навколо якої точилися чималі дискусії. Обставини справи полягали в тому, що заявник отримав низку тілесних ушкоджень від суб'єкта владних повноважень, які були спрямовані на «вибиття» зізнання у скоєнні кримінального правопорушення. Однак розслідування скарги заявника у межах національного судочинства проведено тим самим слідчим, у провадженні якого перебувала його кримінальна справа і, відповідно, була проігнорована.

У запропонованому рішенні ЄСПЛ встановив порушення ст. 3 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод – «заборона катувань» відносно засудженого, що є безумовною підставою для перегляду вироку Верховним Судом України (2016 р.) у порядку, передбаченому КПК. П. 62 рішення у справі «Зякун проти України» зазначає таку думку Суду: «допустимість у якості доказів показань, отриманих у результаті катування або інших видів жорстокого

поводження в порушення статті 3 Конвенції, з метою встановлення відповідних фактів у кримінальному провадженні призводить до його несправедливості в цілому». До того ж цей висновок застосовується незалежно від доказової цінності відповідних тверджень і від того, чи мало їх використання вирішальним для засудження підсудного судом [4]. Отже, з міркувань суду можна зробити висновок, що докази, отримані шляхом катувань, мають насамперед бути визнані недопустимими та мають вилучатись із доказової бази обвинувачення й не враховуватись національним судом під час ухвалення вироку. Цього не було зроблено у справі.

Постанова ВСУ за результатами рішення ЄСПЛ задовольнила вимоги заявника та вирок про довічне позбавлення волі скасовано. Справу направили на новий розгляд до суду першої інстанції [5].

Існують численні й пов'язані між собою причини, через які захисники правопорядку можуть чи повинні застосовувати у своїй роботі такий метод як катування. Важливе місце серед них посідає нездатність держави притягнення до відповідальності винних у застосуванні тортур. Виникненню таких випадків також сприяє відсутність ефективних механізмів подання та розгляду скарг і заяв жертв таких знущань, що добре помітно в справі «Зякун проти України». Там, де потерпілі від катувань продовжують утримуватись під вартою у межах досяжності посадової особи, яка ці катування застосувала, подача скарги про тортури може бути пов'язана із серйозною небезпекою [6, с. 64].

Ці та багато інших факторів означають, що більшість випадків застосування катувань, або інших видів жорстокого поведіння залишаються непоміченими. Відсутність заяв створює картину, що не показує реальний масштаб проблеми.

Враховуючи достатню поширеність проблеми використання доказів отриманих «неналежним» шляхом, український законодавець, окрім ст. 87 КПК, закріпив і інші «запобіжники». Згідно зі ст. 23 КПК не можуть бути визнані доказами відомості, що містяться у показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, крім випадків, передбачених КПК. Стаття також відзначає, що докази суд досліджує безпосередньо [2].

В.В. Тютюнник відмітив, що віднесення до виняткової компетенції суду розв'язання питання для визнання отриманих фактичних даних допустимими доказами відповідає змагальній моделі кримінального процесу, в якій сторони можуть отримувати до суду будь-які відомості на підтвердження власної позиції, проте такі відомості мають бути досліджені судом за участі протилежної сторони, що забезпечує реалізацію права на справедливий суд як у його матеріальному, так і процесуальному аспектах [7, с. 146].

Україна також практикує впровадження «інновацій» для захисту прав та свобод людини та громадянина та запобігання подібних порушень. Так, з метою впровадження міжнародних стандартів, Головою Національної поліції було прийняте рішення відносно запровадження системи електронного обліку і фіксації всіх дій стосовно затриманих осіб (Custody Record), який має вестись безпосередньо в ізоляторах тимчасового тримання. Запобігання катувань та інших випадків

фізичного та психологічного насильства відносно затриманого є однією з основних цілей впровадження системи Custody Record. Водночас потрібно зауважити, що застосування відеоспостереження не є виключними заходами запобігання неправомірного поводження з боку суб'єктів владних повноважень, оскільки відеозапис не здійснюється, починаючи з моменту затримання до моменту звільнення або переведення в іншу установу, тому потребує доопрацювання [8].

Варто зазначити, що й саме питання катування під час отримання доказів зазнало модернізації, що вимагало відповідної реакції. Здавалося б практика та позиція ЄСПЛ є достатньо усталеними, але теза, що докази, отримані з використанням катувань чи іншого нелюдського поводження з боку суб'єкта владних повноважень, є недопустимими зазнала змін. Це зумовлено тим, що попередні справи, де докази отримано шляхом катувань, були подібні в тому, що суб'єктом застосування таких тортур була сторона обвинувачення, але справа «Чвік проти Польщі» поставила питання допустимості доказів під час застосування катувань третьою особою.

Обставини цієї справи вимагали нового підходу. Вони полягали в тому, що докази вини заявника містилися на касеті з аудіозаписом, що був зроблений під час завдання тортур заявнику третіми особами. Це зумовило необхідність нового погляду на Конвенцію про захист прав людини й основоположних свобод, оскільки попереднє її тлумачення Європейським судом не охоплювало проблематику застосування катувань таким суб'єктом.

У зверненні до ЄСПЛ викладалася вимога визнати недопустимими докази, що отримано під час вказаного поводження третіми особами, навіть, якщо вони не належать до сторони обвинувачення. У межах національної ж юрисдикції така вимога не знайшла підтримки, що стало приводом звернення до Європейського суду [9]. Повертаючись до ст. 3 Конвенції, яка зазначає, що нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню [1], можна зауважити, що виключень (зокрема стосовно суб'єкта застосування вказаних дій) немає. Отже, до обов'язків держави, окрім утримання від застосування такого «методу» одержання доказів, належить і захист людей від зазначених зазіхань від третіх осіб, що і відмітив Суд.

У справі «Чвік проти Польщі» знайшла своє місце й доктрина «плодів отруєного дерева». Українське судочинство також зверталось до зазначеної доктрини, що неодноразово згадувалась у постановках Верховного Суду та інших судів. Відповідно до неї, якщо джерело доказів є недопустимим, усі інші дані, одержані з його допомогою, будуть такими ж (рішення у справах «Гефген проти Німеччини», п.п. 50–52 рішення у справі «Шабельник проти України (№ 2)», п. 66 рішення у справі «Яременко проти України (№ 2)») [10]. ЄСПЛ відмітив, що рішення у справі, в якій наявні докази отримані на основі порушення одного з головних прав людини та громадянина, викликає щонайменше сумніви відносно його справедливості. Суд постановив у контексті справ, які стосувалися неналежного поводження з боку держслужбовців, що вра-

хування свідчень, отриманих унаслідок тортур або іншого неналежного поводження, яке порушує ст. 3 Конвенції, в якості доказів призводить до несправедливості всього провадження. Зазначене положення застосовується не лише там, де жертви поводження, що суперечить ст. 3 Конвенції, є підзахисними, але й там, де це стосувалося третіх осіб, що має місце в справі «Чвік проти Польщі» [9].

Схожа практика ЄСПЛ зустрілась і у справі проти України. П. 35 рішення в справі «Орлик проти України» вказує, що ст. 3 Конвенції вимагає від органів влади проведення ефективного розслідування стверджуваного жорстокого поводження, навіть якщо таке поводження мало місце з боку приватних осіб [3, с. 8]. Отже, можна зробити висновок, що Суд змінив свій підхід до визнання недопустимими докази, отримані внаслідок катувань, а саме розширив розуміння норми ст. 3 Конвенції, вказавши не невичерпність кола суб'єктів застосування таких дій і зазначив обов'язок держави сприяти ефективному розслідуванню таких випадків та захищати людей від подібних зазіхань.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи все вищесказане, можна стверджувати, що інститут допустимості (недопустимості) доказів займає важливе місце як і для українського законодавства та судочинства, так і для закордонного. Питання катувань під час отримання доказів підіймається не в одній справі, у тому числі і проти України. Це дає зробити висновок про низку проблем у межах національного права стосовно розв'язання цього питання.

Для запобігання виникнення порушень в отриманні доказів стороною владних повноважень Україна створила низку «запобіжників», таких як впровадження Custody Record, належного нормативного закріплення норм забезпечення неможливості виникнення подібних порушень тощо. Варто зазначити, що такий вплив, хоча і є профілактикою застосування катувань суб'єктом владних повноважень, але не виключає його.

Національні суди нерідко нехтують позицією ЄСПЛ, яка ґрунтується на тому, що докази, здобуті з порушення права на повагу до людської гідності визнаються недопустимим та повинні вилучатись із доказової бази обвинувачення (справа «Зякун проти України»). Українське законодавство має відзначити динаміку змін суспільних відносин у застосуванні катувань і відповідну зміну позиції ЄСПЛ (справа «Чвік проти Польщі»). Має бути враховано розширення думки Європейського суду стосовно кримінального суб'єкта застосування тортур, а саме те, що зараз таким суб'єктом може виступати і третя особа. Звужене трактування ст. 3 КЗПЛ за аналогічною справою знайшло вияв у справі «Орлик проти України» й може породжувати прогресію звернення українців за захистом за кордон.

Україна має врахувати, що до обов'язків держави, окрім утримання від застосування катувань для одержання доказів, належить і захист людей від зазначених зазіхань від третіх осіб. Держава має сприяти ефективному розслідуванню випадків застосування катувань в межах кримінального процесу та захищати людей від недопустимих «методів» отримання доказів. Повинні бути вжиті заходи для забезпечення незалежного, не-

упередженого та ефективного механізму подання та розгляду скарг, що стосуються застосування катувань. Саме на це Україна має звернути неабиякі зусилля задля унеможливлення таких ситуацій у межах національного судочинства.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав людини й основоположних свобод від 17 липня 1997 року. Законодавство України. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n1974>
3. Збірник витягів із рішень Європейського суду з прав людини, рекомендованих для вивчення при підготовці до письмового анонімного тестування в межах іспиту для кваліфікаційного оцінювання суддів на відповідність займаний посаді / уклад. Т.І. Фулей, О.М. Кучів. URL: http://www.nsj.gov.ua/files/1529653122Рішення%20ЄСПЛ%20тест%20ВККСУ_ОНОВЛЕНЕ_червень_ОК_20.06_ост.pdf
4. Рішення Європейського суду з прав людини в справі «Зякун проти України» від 25 лютого 2016 року. Законодавство України. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b55#Text
5. Постанова Верховного суду України від 06.02.2017 р. у справі № 5-455ks15 Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/65233503>
6. Усунення спонукальних причин тортур: базове дослідження та практичні вказівки для регіону ОБСЄ. БДІПЛ ОБСЄ. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/c/d/478723_0.pdf
7. Тютюнник В.В. Інститут допустимості доказів як гарантія ухвалення законного та обґрунтованого вироку суду: дис.... канд. юрид. наук.: 12.00.09 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2015. 220 с.
8. Шадська У. Система Custody Records: баланс між правом на безпеку та повагу до приватного життя. *Експертний центр із прав людини*. 2017. URL: <https://ecpl.com.ua/news/systema-custody-records-balans-mizh-pravom-na-bezpeku-ta-povahu-do-pryvathnoho-zhyttya/>
9. Головченко Д. Докази, отримані через катування третіми сторонами, є також неприйнятними, – ЄСПЛ. Судебно-юридическая газета. 2020. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/184968-dokazi-otrimani-cherez-katuvannya-treimi-storonami-ye-takozh-nepriynatnimi-yespl?fbclid=IwAR2msc7K-jxgTi9IwRpFaunC0crseTUrhVBHjhNpLVm4k2qmNGRdWTLINIA>
10. Постанова Великої Палати Верховного Суду 13.11.2019 р. у справі № 1-07/07 Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85869105%D1%85>

85869105 %D1 %85

References

1. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 17 July 1997. Legislation of Ukraine. Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text. (in Ukrainian)
2. Criminal Procedure Code of Ukraine of 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n1974>. (in Ukrainian)
3. A collection of excerpts from the decisions of the European Court of Human Rights, recommended for study in preparation for the written anonymous test within the examination for the qualification assessment of judges for suitability for the position / T.I. Fulei, O.M. Kuchiv. URL: http://www.nsj.gov.ua/files/1529653122Срешение%20ЄСПЛ%20тест%20ВККСУ_ОНОВЛЕНЕ_червень_ОК_20.06_ост.pdf. (in Ukrainian)
4. Judgment of the European Court of Human Rights in the case of "Ziakun vs. Ukraine" of 25 February 2016. Legislation of Ukraine. Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b55#Text. (in Ukrainian)
5. Resolution of the Supreme Court of Ukraine of 06.02.2017 in the case № 5-455ks15 Unified State Register of Court Decisions. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/65233503>. (in Ukrainian)
6. Addressing the root causes of torture: a baseline study and practical guidelines for the OSCE region. OSCE ODIHR. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/c/d/478723_0.pdf. (in Ukrainian)
7. Tiutiunyk V.V. Institute of admissibility of evidence as a guarantee of adoption of a lawful and reasoned judgment: dis.... PhD in legal sciences: 12.00.09 / Yaroslav Mudryi Nat. law. Univ. Kharkiv, 2015. 220 p. (in Ukrainian)
8. Shadska U. Custody Records: the balance between the right to security and respect for privacy. *Human Rights Expert Center*. 2017. URL: <https://ecpl.com.ua/news/systema-custody-records-balans-mizh-pravom-na-bezpeku-ta-povahu-do-pryvathnoho-zhyttya/>. (in Ukrainian)
9. Holovchenko D. Evidence obtained through torture by third parties is also inadmissible – ECtHR. Judicial and legal newspaper. 2020. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/184968-dokazi-otrimani-cherez-katuvannya-treimi-storonami-ye-takozh-nepriynatnimi-yespl?fbclid=IwAR2msc7K-jxgTi9IwRpFaJNrH0>. (in Ukrainian)
10. Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court of November 13, 2019 in case -№ 1-07/07 Unified State Register of Court Decisions. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85869105%D1%85>. (in Ukrainian)

Аудиторська фірма «Аналітик» пропонує аутсорсинг бухгалтерських послуг!

Аутсорсинг бухгалтерського обліку – це передача ведення бухгалтерського обліку сторонній фірмі.

Які ж переваги аутсорсингу бухгалтерських послуг?

1. Значна (!) економія коштів на ведення бухобліку:

- економія за бухгалтерські послуги, за які **Ви нам платитимете принаймні на 1000 гривень менше, ніж штатному бухгалтеру**;
- економія на програмне забезпечення (1С, Медок, Ліга Закон тощо);
- економія на утримання офісу, комп'ютерної техніки.

2. Відтепер податкові та інші інспекції – це наші проблеми!

Ми беремо на себе повну матеріальну відповідальність за якість наданих бухгалтерських послуг, включаючи можливі санкції.

3. З нами Ви можете забути про головний біль з постійними пошуками бухгалтера, який у будь-який час може піти від Вас на іншу роботу.

4. Ми не йдемо у відпустку та не беремо лікарняний. Наша фірма справді гарантує безперервне та якісне ведення бухгалтерського обліку.

І нарешті – з нами Ви не тільки отримаєте якісні бухгалтерські послуги. За додатковою домовленістю ми забезпечимо Вас необхідними податковими, юридичними консультаціями, аудиторськими послугами різного характеру.

Все що Вам потрібно – це:

- періодично передавати нам первинну бухгалтерську документацію;
- щомісячно отримувати від нас інформацію про податки та інші обов'язкові платежі;
- укласти із нами договір.

Зробіть вибір, вигідний для Вас!

(044)278-05-88

(097)178-90-89

(066)178-20-42

www.af-analitik.com.ua